

Marian Biskup

Sveriges plats i Jagellornernas politik kring sekelskiftet 1500

(Översättning: Roger Stenlund)

I.

Det politiska intresse, som de i Polen och Litauen styrande jagellornerna hyste för Norden, förstärktes i början av 1400-talet, i samband med striden mot Tyska Orden och i samband med sökandet efter eventuella bundsförvanter, men det blev konkreta först efter år 1411. En sådan tänkbar bundsförvant var Erik av Pommern, regent för de tre unionsstaterna i Norden: Danmark, Sverige och Norge. Han eftersträvade att tillika bemäktiga sig Estland, en gång på 1200-talet i dansk ägo, men sedan 1346 under Ordensstatens styre. År 1418 ägde ett direkt politiskt närmande rum mellan Polen–Litauen och Erik, ett närmande, som betingats av det gemensamma i kampen mot Ordensstaten samt av likheten i den då vänliga hållningen gentemot den romerske kejsaren Sigmund av Luxemburg. Resultatet blev att en förbundsakt slöts mellan de båda unionsstaterna.¹ I den av Erik utfärdade akten, den 23 april 1419 i Köpenhamn, garanterar han i allmänna ordalag militär hjälp, dock utan att omnämna någon motståndare (dvs Orden). Det väsentligaste för oss är det faktum, att Erik i detta dokument framträdde som regent även för Sverige och Norge och att det bland vittnena också figurerade svenska prelater med ärkebiskopen i Uppsala i spetsen samt en rad av detta lands stormän och ämbetsmän². Denna akt kom genom sina bestämmelser inte bara att binda Danmark, även om intresset för akten av naturliga skäl var störst där, utan även Sverige vid sidan av Norge³.

Den polska sidan utfärdade sin akt i Czerwińsk den 15 juli 1419, betraktade den som temporär och innehållande förpliktelse gentemot Erik och hans kungariket att senast den 11 nov 1419 i sigill bekräfta den egentliga förbundsakten med Erik som regent även för Sverige; i akten underströks tydligt att förbundets udd riktats mot Tyska Orden. Akten överlämnades till den nordiska sidan.⁴

Den polsk-litauiska sidans huvudratifikationsdokument, som också utfärdades i Czerwińsk den 15 juli 1419 och som förseglats av 74 polska stormän och ämbetsmän, överlämnades aldrig till Erik.⁵ Ty på hösten 1419 följde en förändring i den politiska konstellationen, och den polsk-litauiska tvisten med Orden överfördes på Sigmund av Luxemburg, vilket kom att undergräva idén om ett förbund mellan

de båda unionernas stater. Detta till trots hyste nordiska politiker uppfattningen att det existerade ett förbund mellan staterna i den jagellonska unionen och Kalmarunionen år 1419. Däröfver vittnade det, om än ofullständiga och temporära, jagellonska dokumentet, som förvarades av det danska kansliet i Köpenhamn. Tolkningen av detta dokument torde följande varit beroende av det polska ställningstagandet, dvs i den vidare bemärkelsen att även omfatta Sverige.

Det politiska intresset hos jagellonerna för svenska angelägenheter, kom tydligt till uttryck under 13-årskriget, då Sveriges regent (från 1448) Karl Knutsson, hotad till makten av sin rival, den danske regenten Kristian I av Oldenburg, sökte stöd i Polen. Efter att ha förlorat tronen till sin segerrike danske konkurrent, vistades han åren 1457–1464 i Danzig⁵ eller dess omgivning och spelade då rollen som Kasimir Jagellos (med vilken han personligen sammanträffat i maj 1457) och Danzigs bundsförvant i kampen mot Orden och Danmark. Ehuru dessa relationer var av speciell karaktär och faktiskt inte omfattade den svenska staten, riktade de otvivelaktigt Jagellos uppmärksamhet på Sveriges angelägenheter⁶, i detta sammanhang även på Livland och Moskva. Ty 1400-talets Sverige innehade även makten över Finland och var därigenom via dess land och vatten granne med den livländska Ordensstaten och med Storfurstendömet Moskva, som under Ivan III den stores herravälde (1462–1505) agerade för ett »enande av den ryska jorden», en jord, som till största delen tillhörde de litauiska jagellonerna. Livland utgjorde ett traditionellt intresseområde för svenska regenter, något som uttryckligt visat sig under Karl Knutssons regeringstid i dennes strävan efter herradömet i Estland och i dennes inblandning i de livländska biskopsdömenas affärer: Ösel, Dorpat och Kurland.⁷ Sverige kunde således bli en naturlig bundsförvant i Polens krig mot Tyska Orden genom att blockera Ordens styrkor på den norra, livländska koloniens område.

Också allteftersom de moskovitiska härskarna, som även de gjorde anspråk på områdena inorporerade med östra Finland (Karelen), vann militära framgångar, blev Sverige en potentiell bundsförvant för Litauen. Häri låg de orsaker, som riktade de jagellonska härskarnas uppmärksamhet mot det avlägsna och föga kända Sverige. Det föreligger ej heller något tvivel om att Polens besittningstagande av hamnen i Danzig år 1454 utgjorde en plattform för ett närmare knytande av dessa kontakter. Danzig var nämligen en av de viktigaste handelspartnerna för Sverige–Finland och intog under andra hälften av 1400-talet andra platsen efter den fortfarande helt dominerande hamnen i Lübeck. Leveransen från Danzig av importerat salt eller av ortens humle och öl spelade, vid sidan av råg och mjöl, en viktig roll särskilt för Stockholms borgerskap. En betydligt mindre roll spelade utförseln till Danzig (av osmundjärn). Detta skulle återverka på de svenska feodalherrarnas hållning, under Sturarna, gentemot Danzig. Danzig var en oumbärlig leverantör av livsmedel, men också av vapen, i synnerhet då försörjningen från Lübeck och andra vendiska städer var avbruten.⁸ Samtidigt blev däremot myndigheterna i Danzig av händelsernas logik medlare mellan de polska maktavarna och svenska politiska aktörer, och den jagellonska politiken gent-

* Svenskt historiskt språkbruk; detsamma som polska Gdańsk.

emot Sverige och mot Danmark kunde ofta styras genom informationer eller förslag från rådet i Danzig. Detta råd orienterade sig ytterst snabbt och fullständigt om det politiska läget och eftersträvade samtidigt att säkerställa freden i Östersjöområdet. Man tog då handelns frihet i beaktande och i synnerhet passagen av Öresund, som var i dansk ägo.

I det vaknande intresset hos de jagellonska regenterna för Sverige skulle fr o m 1471 den nya faktor komma att spela en betydande roll, som utgjordes av att den lokala aristokratiens representanter stärkte sin makt. Dessa tillhörde Stureätten och strävade klart och tydligt efter att befria sig från de danska oldenburgarnas herravälde.⁹ Den förste av de svenska riksföreståndarna (regenterna) Sten Sture d ä (1471–1503) kunde, sedan han besekrat den danske regenten Kristian I i slaget vid Brunkeberg år 1471, befästa sin makt i landet – tack vare stöd från i synnerhet Stockholms borgerskap och från bergsmännen i Dalarna samt från bönderna, som var representerade i den riksdag, som uppstått under andra hälften av 1400-talet – och kuva oppositionen inom det svenska riksrådet, vilket representerade de gamla kyrkliga och världsliga krafternas intressen samt gamla politiska idéer. Riksrådet var benäget att inkalla de danska regenterna mot att av dem tillerkännas deltagande i styrandet av landet.

Det lyckades Sten Sture att stödjande sig på de erövrade, stora och vidsträckta kungliga länen stärka den materiella basen för sin ätt och även genom att omorganisera inrikeshandeln bidra till att utrikeshandeln aktiviserades, varvid Sten Sture själv befattade sig med handeln på Reval och Danzig. Han hade i Danzig sin egen agent i Johan von Wrechten. Sten Sture lade den ekonomiska grunden till en starkare, centraliserad statsmakt.¹⁰ Han var också i stånd att bekämpa oppositionen från de stora ätterna Oxenstierna och Vasa och även, år 1487, ätten Axelsson, som kommit från Danmark och lagt beslag på de flesta slotten både i Sverige och Finland.

Från omkring år 1490 skärptes emellertid Sten Stures konflikt med kyrkans ledande män, i synnerhet med ärkebiskopen i Uppsala, Jakob Ulfsson. Bakgrunden var Sten Stures ambitioner att vinna inflytande på biskopsutnämningen i några svensk-finska biskopsdömen. Samtidigt försämrades emellertid det inrikespolitiska läget i Sverige. Riksföreståndaren Sten Sture följde nämligen i Karl Knutsons spår och försökte utöva inflytande på Livland. Han stödde det med Livland sedan 1485 allierade Riga i dess kamp mot ärkebiskopen i Riga. Han ville dock ej tillåta Danmark att inför den tyska Ordensstatens förväntade fall deltaga i delandet av bytet. Emellertid var Orden i stånd till att år 1491 förödmjuka Riga, dit Sten Sture inte kunde sända någon hjälp p g a att de svenska biskoparna gav sitt stöd åt de livländska myndigheterna. År 1493 var riksföreståndaren tvungen att sluta ett föga förmånligt fördrag med Orden i Livland.¹¹ Det märktes även en allt starkare strävan hos den nye (sedan 1481) danske regenten Johan av Oldenburg (kung Hans) att vilja bemäktiga sig den svenska tronen. Detta ledde redan 1483 till slutandet av den s k Kalmar-recessen, som förutsåg att det svenska rådet erkände Hans som kung, varvid rådet garanterades reellt inflytande på landets styrande och på maktutövandet vid monarkens frånvaro. Kalmaravtalet saboterades av Sten Sture och hans anhängare, vilket skulle bidra till

att Hans närmade sig Moskva. Sedan slutet av 1480-talet hade Moskva återupptagit kampen för att tillskansa sig en bredare kustremsa vid Östersjön i Ingermanland och Karelen, och utgjorde därvid således ett direkt hot mot Finland.

Samtidigt började den romerske kejsaren Maximilian I Habsburg, vilken konkurrerade med jagellonerna om den ungerska tronen efter Mathias Corvinus' död, att från år 1490 söka ett närmande till Ivan den store. Maximilian hade samtidigt med detta för avsikt att söka vinna Sverige för en anti-jagellonsk allians – och än mer – att för sig eller sin son, ärkehertig Filip, vinna den svenska tronen. Här måste man understryka, att riksföreståndarens vilja att upprätthålla makten och att inte tillåta en legitim – sett med andra europeiska regenters och aktörers ögon – dansk monark att beträda den svenska tronen, väckte farhågor för att detta sakläge skulle fastslås, vilket kunde utgöra ett smittsamt exempel för andra vasaller i Europa.¹² Sett med europeiska regenters ögon utgjorde Sverige i grund och botten ett land, berövat sitt rättmätiga *legala* överhuvud och som borde tillförsäkras ett sådant ur en god kungafamilj. Härvid är inte uteslutet, som K Kumlien antar¹³, att Sten Sture själv var initiativtagare till förhandlingarna med habsburgarna i samband med att utrikesproblemen hopade sig. Hur det än förhöll sig därmed, vet man i alla fall, att det habsburgska sändebudet Georg von Turn två gånger på återresa från Moskva, under andra hälften av år 1490 samt sommaren 1492, förde samtal i Sverige med Sten Sture och representanter för rådet.¹⁴ Riksföreståndaren var hågad att fortsätta dessa samtal med tanke på det växande hotet från danskt håll. Han mötte emellertid opposition från det högre prästerskapet, i synnerhet från ärkebiskop Jakob Ulfsson, som ansåg förhandlingarna med habsburgarna skadliga för den svenska statens prestige. Sten Sture räknade fö i fortsättningen med en uppgörelse med kung Hans.¹⁵ Förhandlingarna kom dock av sig till följd av att situationen i Ungern klarnat och att Maximilian kunnat uppnå eftergifter från jagellonskt håll, något som gjorde den romerske kejsaren benägen att överge tanken på väpnad konflikt med jagellonerna.¹⁶ Detta återverkade fö negativt på Sten Stures maktposition. Under påtryckning från det högre prästerskapet i Sverige måste han ingå det ovannämnda avtalet med Ordensstaten i Livland (juni 1493) för att föra gemensam kamp mot Moskva, som Livland och Litauen just låg i krig med. Men följande år slöt Ivan III fredsfördrag med såväl Orden som med den litauiske storfursten Alexander Jagello, vilket försämrade Sveriges internationella situation. Dessutom ingick kung Hans i slutet av år 1493 en allians med Moskva, riktad mot Sten Sture. Stures enda stöd var de vendiska hansestäderna inklusive Lübeck, vilka emellertid inte kunde uppbära tillräckligt bistånd. Sten Sture lyckades triumfera, ty tack vare stöd från breda folklager (i synnerhet från borgerskapet och bergsmännen) behövde han inte inlåta sig på någon överenskommelse med kung Hans i Kalmar (sommaren 1495). Emellertid komplicerades hans situation av en samtidig attack från Ivan III:s här mot Karelen, som kom att innebära en långvarig belägring av Viborg och Nyslott, något som tvingade riksföreståndaren att i slutet av 1495 bege sig till Finland. Visserligen blev moskvahärens talrika attacker tillbakaslagna även under hela det följande året, 1496, men de medförde att betydande områden av södra Finland ödelades och bidrog till en ökning av oppositionen inom riksrådet mot riks-

föreståndarens politik. Denne gjorde ju ej något för de hotade finska länen.¹⁷ Alltjämt kämpade ärkebiskop Ulfsson för att avlägsna honom från ämbetet och arbetade för att få till stånd förhandlingar med kung Hans.

I denna kritiska situation, åren 1493–96, gjorde Sten Sture tillsammans med riksrådet ansträngningar att få hjälp utifrån, i namn av samarbete kristna stater emellan. Dessa vädjanden om hjälp lämnades såväl till Orden i Livland som i Preussen, som till den litauiske storfursten Alexander och till Danzig. Rådet i Danzig hade följande särskilt informerats om förhandlingarna med kung Hans i Kalmar år 1495, och hade tillkommit inbjudits av svenska riksrådet och av Sten Sture att deltaga i dem. Invånarna i Danzig fick också nyheten om dessa förhandlingars sammanbrott.¹⁸

I början av år 1496 anlände till Stockholm en särskild svensk legation, som emellertid inte kunde erhålla något löfte om hjälp med avseende på landets säkerhet.¹⁹ Högmästare Johan Tieffen tillät på hösten samma år blott värvning av legoknektar i Orden-Preussen.²⁰ Appellerna från svenska riksrådet och Sten Sture till Danzig visade sig vara fruktlösa. Rådet i Danzig höll fast vid sin neutrala hållning gentemot Sverige av hänsyn till en möjlig konflikt med kung Hans, men upprätthöll följande handelsutbytet med riksföreståndaren.²¹ Om appellerna till den polske kungen Jan Olbracht* är intet bekant.²² Denne var följande sysselsatt med förberedelserna till ett stort militärt fälttåg mot turkarna vid Svarta havet.

En appell från en svensk ambassad bestående av Erik Trolle och två kaniker från Åbo utgjorde emellertid ett undantag och möttes av gensvar. Den framlades antagligen i mars månad 1496 inför den litauiske storfursten Alexander Jagello.²³ Vid den tiden rådde det fred mellan denne regent och Moskva; han hade tillkommit äktat Ivan III:s dotter Helena och hade således ingen avsikt att bistå Sverige militärt. Antagligen svarade han bara genom att utsända sin egen legation, som under andra hälften av 1496 förhandlade med Sten Sture. Det råder inget tvivel om, att den framlade ett förslag om att Alexander skulle erbjudas den svenska kronan. Denne skulle i egenskap av Ivan III:s svärson och medlare åvägabrunga ett fredsslut med Moskva sommaren följande år.²⁴ Dessa förhandlingar fortgick ännu mot slutet av 1496 och väckte ovilja och bestämt motstånd hos ärkebiskop Ulfsson, som inför biskopen i Åbo, Magnus Stjernkors, definierade dem som skandalösa och ovärdiga, liksom de tidigare förda med den romerske kejsaren Maximilian (30 nov 1496).²⁵ Det bör poängteras, att förslaget att erbjuda Alexander den svenska kronan ej offentliggjordes; officiellt nämndes endast att storfursten erbjudit sig att medla om fred mellan Sverige och Moskva.

Det orubbliga faktum kvarstår dock, att Alexander hade gjort anspråk på den svenska tronen, vilket kom till ärkebiskop Ulfssons kännedom. Det främsta vittnesbördet om detta faktum finns emellertid i en beskrivning av Sverige, som förelades den litauiske storfursten och som efter år 1501 infördes i den skiljeboken *Libri legationum* (vol 2), i den del av kansliets böcker, som rörde det polska konungariket (då Alexander redan var dess regent).²⁶

* Detsamma som Johan Albrecht på tyska.

Denna beskrivning kan ha tillkommit endast år 1496. Dess författare var en exotisk, portugisisk flykting Marcos (alias Martinus) Lucius (alias Lupus) Salterius (alias Sulterius), som på den tiden av allt att döma uppehöll sig vid storfurstens hov. Om denna orolige person, Marcos Salterius, liksom om den egentliga formen för hans för-, till- och efternamn, kan inte sägas något bestämt. Han utgav sig själv år 1498 för att vara Martinus Salterius, prästelev i biskopsdömet Ceuta och innehavare av doktorsgrad i kyrklig och civilrätt – samt i medicin.²⁷ Det är också känt, att han antagligen i början på 1490-talet vistades i Rom, där han råkade i konflikt med rättvisan p g a förfalskningar gjorda i den påvliga kurian. Han hamnade därför i fängelse, straffades vidare med bannlysning, vilket tvingade honom att överge Rom för norra Europa och kom så otvivelaktigt först till Sverige och sedan till Litauen. G Carlsson har fört fram antagandet²⁸, att Salterius under sitt uppehåll i Rom råkade stöta samman med biskopskanslern från Linköping, Hemming Gadh, som vistades där fram till år 1500. Denne verkade som Sten Stures prokurator i kurian och var vidare en av Alexander VI:s hovmän samtidigt som han tog sin doktorsexamen i kanonisk rätt (åren 1494–96). Den bildade Gadh, som delade Sten Stures fiendskap mot den danska makten och som stödde hans person som riksföreståndare i Sverige²⁹, kunde delge Salterius en räkta information, som rörde Sveriges geografiska läge, dess historia och inrikes statsskick. Salterius kan således av Gadh ha påverkats att bege sig till detta land, där han då med egna ögon kunde studera landets statliga inrättningar, seder och bruk. Detta kunde finna uttryck i den beskrivning av Sverige, som han färdigställde redan under sin vistelse i Litauen (i varje fall år 1496). Jag tvekar lite då jag för fram min hypotes, om det inte var just han, som inför Alexander Jagello framlade planen att tillskansa sig makten över Sverige, ty förvisso kunde ju en sådan plan fritt uppstå vid furstehovet. Bestämt var det dock han, som deltog i förberedelsen och utformningen av den litauiska legationen till Sten Sture år 1496.³⁰ Det höga förtroende han förvärvat vid det litauiska hovet visar det faktum att han år 1498 utsändes av Alexander som dennes sändebud till Rom för att dryfta frågan om gemensam kamp med Litauen och Orden i Livland mot Moskva. På sin väg genom Livland skulle han i Riga ha blivit överfallen och rånad på sina pengar – i Reval däremot skulle han ha mött offentligt hån. Av dessa orsaker framlade han hösten 1498 klagomål i Rom mot de livländska myndigheterna (mot Orden och mot biskopen i Reval, Nikolaus). Dessa hans ageranden förhindrades av Orden-prokuratorn Michael Sculteti, som mot slutet av samma år inte tillät att Salterius framförde sitt klagomål. Genom att bistå prokuratorn till biskopen i Reval, undergrävde han trovärdigheten i hans anklagelser (som f ö också riktades mot biskopen i Samogitien och mot den pommerske fursten). Efter år 1499 föreligger inga nya uppgifter om Salterius, otvivelaktigt en individ med oroligt och lättsinnigt kynne och ovanligt företagsam.³¹

Efter sig kvarlämnade han blott »Regni Swecie paucorumque in eo gestorum breviuscula descriptio», som skrevs för »vår herre» den litauiske storfursten Alexander. Dess sakinnehåll har påverkats av information från svenskt håll, säkert som redan nämnts, från Gadh eller från andra svenska prelater. Beskrivningen³² ger i sin inled-

ning uppgifter och fakta om Sveriges geografiska läge och om dess naturrikedomar, i synnerhet järn och koppar. Lite mer uppmärksamhet ägnas sedan den inrikes statsformen med betoning av den frihetssträvan, som utmärkte den svenska befolkningen, vilken bekämpade och sökte avlägsna alltför besvärliga regenter, speciellt dem som kom från Tyskland.

Därefter beskrevs detaljerat Kristian I:s konflikt med svenskarna och deras riksföreståndare Sten Sture i samband med skildringen av slaget vid Brunkeberg år 1471 (fastän utan omnämnande av detta namn och året för slaget). Sedan följer en framställning om kung Hans som regent för Danmark och Sverige, om hans förbund med moskvafursten samt om krigshärjningarna i Finland (åren 1495–96), liksom också om hotet från land och hav från danskt håll, för vilken sida en del svenskar började känna sig mer benägen. Sten Stures svåra situation underströks. Denne hade börjat söka hjälp utifrån i utbyte mot ett löfte om att överlämna kungariket, något som emellertid, enligt Salterius, blott och bart var en undanflykt, ty denna skarpsynta och alltför smidiga människa önskade ju makten för sig själv. Eftersom han inte kunde vinna den för sig själv, var han beredd att villkorligt överlämna den åt en främmande makthavare, med vars hjälp han själv skulle styra kungariket och tillbakavisa den danske regenten, som han mest av allt fruktade. Trots detta ger Salterius det rådet att inte överge möjligheten att förvärva kungariket Sverige och ger anvisningar för på vilket sätt man skall agera. Förutom av Sten Sture är således medverkan av den uppsalienske biskopen nödvändig. Den av svenska folket vördade ärkebiskopen utför kröningsakten. Här understryker Salterius med skärpa, att det är omöjligt att regera i Sverige för den, som inte erkänns av folket (vulgus). Det är en betecknande och skarpsynt iakttagelse av det faktiska maktsystemet i det svenska samhället, en iakttagelse med accenten lagd på det annorlunda i statsformen. Salterius ger också det rådet, att söka vinna stormännens gunst. Även om deras agerande delvis spelade Danmark i händerna, skulle dessa lätt låta sig lockas över, med beaktande i synnerhet av det hat de hyste för danskarna. Slutligen råder Salterius till att man skickar två sändebud till Sverige, av vilka ett borde kunna tyska, det andra däremot latin – med tanke på de svenska prelaternas höga skolning. Dessa sändebud skulle värtaligt kunna påvisa det fördelaktiga för Sverige i att välja furst Alexander samt påpeka godheten och måttfullheten hos denne furste. Salterius avslutade sin beskrivning med förklaringen att han framställt det svenska folkets vanor samt några händelser ur dess förflutna, ty »en bild av timade händelser kan fullt tillräckligt föra fram till en utläggning om kommande dylika».

Det ovan i korthet presenterade huvudinnehållet i »Beskrivningen av Sverige» pekar på att den korta geografiska beskrivningen endast tjänade som introduktion till en beskrivning av maktkampen i denna stat och den roll Sten Sture hade fram till de moskovitiska truppernas angrepp på Finland samt riksföreståndarens vädjan om hjälp hos utrikes makter. Detta tillåter oss att precisera dateringen av »Descriptio» till våren–sommaren 1496. Härvid frapperar Salterius' negativa inställning till Sten Sture, som i grund och botten betraktades som en företagsam och listig pretendent till den svenska tronen, vilket kan vara en återspeglning av prelaternas åsikter i denna frå-

ga (kanske Hemming Gadhs, fast det är tvivelaktigt) eller de svenska stormännens och utesluter att Sten Sture tog initiativet till uppkomsten av »Descriptio». Författarens höga uppfattning om de svenska prelaterna är slående, i synnerhet om ärkebiskop Ulfsson och dennes roll i landets politiska liv. Det är på sin plats att med skärpa framhäva Salterius' mening om den avgörande roll, som det svenska folket hade då man skulle godtaga en ny regent. Han har då i åtanke striderna mot Kristian och kung Hans samt Sten Stures ställning. »Beskrivningens» sista del uppmuntrar i själva verket till att man från Alexanders sida låter göra anbud till Sverige. Anvisningar skulle samtidigt ges om vem hans sändebud borde söka vinna gehör hos där, samt hur legationen skulle vara sammansatt och vilket innehåll hänvändelsen skulle ha. Det framgår ur textsammanhanget, att Salterius väl kände till Sveriges inre förhållanden, seder och bruk, och i synnerhet Sten Stures roll och de svenska prelaternas ståndpunkt, i vars kretsar han uppenbarligen umgåtts någon tid.

Salterius' »Descriptio Swecie» ger således en bild av ett land, sett med en främlings ögon – en skarpsynt iakttagares, som utnyttjar sin information för den litauiske storfurstens räkning för att denne skall skrida till bestämd politisk aktion. Den har således dubbelt värde: det encyklopediska (bilden av ett land, dess historia, politiska och sociala system o d) och värdet, som ligger i klarläggandet av de politiska tendenser, som förelog vid det jagellonsk-litauiska hovet redan i mitten på 90-talet: att utveckla en expansion norrut mot Sverige–Finland i form av en *litauisk-svensk personalunion*. I öster utgjorde det allt mäktigare Storfurstendömet Moskva en alltmör hotande barriär. Om den litauiske storfursten fick makt över Sverige–Finland, skulle detta också leda till att Ordensstatens områden i Livland omringades. Litauiska kretsar betraktade dessa som en naturlig sfär för litauiskt inflytande och framtida territoriella förvärv. I fredsförhandlingarna med Moskva år 1494 hade de litauiska sändebuden att åstadkomma ett fastställande, att Livland skulle utgöra ett område med litauiskt inflytande – som ekvivalent till att man avstått från de ryska länder, som Moskva under gångna år införlivat.³³

Dessa litauisk-jagellonska politiska tendenser skulle snabbt komma att, om ej försvinna, så i alla fall undergå en metamorfos, till följd av utvecklingen av läget i Sverige och av förhållandet mellan Litauen och Moskva. Den encyklopediska delen av »Descriptio Swecie» har ett bestående värde, som ökat därigenom att den tack vare Jan Laskis insatser blev ur litauiskt material inskriven i polska kronans »Libri legationum». Den kom därför att utgöra grundvalen för spridandet av kunskap och politiskt medvetande om Sverige för den regerande polska gruppen under inte bara Alexanders tid, utan även under Sigismund Jagello (den gamle) efter 1506. Om Jan Laski är att säga, att han först varit den polske kungen Alexander Jagellos förste sekreterare och sedan, från år 1503, polsk rikskansler.

Det, som preliminärt fastställts vid de litauiska sändebudens samtal med riksförståndaren Sten Sture i slutet av år 1496 eller i början av år 1497, förlorade inom kort sin aktualitet. Redan i början av år 1497 ingick Sverige ett 6-årigt vapenstillstånd med Moskva. Kung Hans gick däremot till bestämd aktion mot Sverige och försökte även utöva tryck på Danzig³⁴ och andra hansestäder för att de skulle bryta

handelsförbindelserna med detta land; den 13 mars förklarade han Sverige krig. Riksföreståndaren Sten Sture råkade då i skarp konflikt med ärkebiskop Ulfsson, vilket ledde till inbördeskrig och underlättade de danska truppernas aktion. Efter att ha besegrats sommaren och hösten 1497, var Sten Sture tvungen att sluta fördrag med segerherren kung Hans och acceptera dennes kröning till Sveriges regent den 26 okt 1497. Sten Sture behöll dock sin ännu betydande politiska ställning som hovmästare, men det var omöjligt för honom att för tillfället delta i något stort politiskt spel.

Vi har hittills understrukit att den aktion, som fördes mot Sten Sture med deltagande av Salterius och som avsåg att leda till att jagellonerna placerades på svensk tron, inspirerades och förverkligades av *litauiska* aktörer under åren 1495–96 (ev ännu 1497). Emellertid uppstod nästan samtidigt en liknande idé inom de politiska kretsarna i det polska kungariket. Som dess initiativtagare erkännes enhälligt biskopen i Ermland *, Lukas Watzenrode, en framstående personlighet i ständernas politiska liv i Kungliga Preussen. Sedan 1494 var han Jagellon-kungen Jan Olbrachts främste rådgivare. Mellan Watzenrode och Tyska Orden i Preussen rådde redan vid den tiden stark missämja. Orden ville ingalunda erkänna biskopens jurisdiktion över sig. Watzenrode eftersträvade att Orden förpassades till kungarikets sydöstra del, dvs till Podolien, för att där strida mot turkar och tatarer. För detta ändamål önskade han att en dynastisk union kunde skapas, som omfattade de länder, som redan styrdes av jagellonerna, dvs Polen, Litauen, Böhmen och Ungern. Som den yngste av jagellonerna, Sigismund, ännu stod utan tilldelning av landområde, ingick det i Watzenrodes planer att vinna den svenska kronan för denne. Läget i Sverige var bekant för honom åtminstone genom rapporter från Danzig, som framlagts på de preussiska ständermötena, där han deltagit i egenskap av ordförande. Förslaget om att placera Sigismund i Sverige skilde sig f ö från de avsikter hans äldre bröder hade. Dessa var Jan Olbracht, Fredrik och Vladislav (ungersk-böhmsk). Redan på kongressen i Lewocza våren 1494 hade de planerat att försäkra honom tilldelning i Tyska Orden-Preussen efter det att Orden hade avlägsnats därifrån³⁵, något som inte kunde motsvara vad Watzenrode eftersträvade. Det råder inte något tvivel om, att försämringen av läget för Sten Sture från år 1495 ytterligare kom att ha inflytande på utformningen av Watzenrodes konception. Denne vann Jan Olbrachts och Fredrik Jagellos bifall till att skicka ett sändebud till Sverige. Högst sannolikt var detta sändebud en initiativrik köpman från Kraków (inskriven som stadsborgare i Kraków 1470) vid namn Laurentius Herresch (alias Herrisch). Denne upprätthöll också handelsförbindelser med Danzig, som han f ö från 1493 låg i tvist med angående några oreglerade finanser, en tvist, där kungen själv, Jan Olbracht, tvingades ingripa (början av 1496).³⁶

Denne skicklige köpman från Kraków erhöll den 13 sept 1496 i Stockholm av det svenska riksrådet privilegium, som tillät honom att exploatera gruvor rika på järn och andra metaller; detta med det förbehållet att införa en ny, dittills i Sverige

* Detsamma som po. Warmia.

okänd, metod (förmodligen det att använda uppfordringsverk för avlägsnande av vatten).³⁷ Herresch's vistelse måste ha varat ett helt år. Troligtvis förde han något slags samtal med riksföreståndaren Sten Sture, som deltagit i att utfärda privilegiet, eller med medlemmar i riksrådet; detta trots att läget i Sverige från slutet av år 1496, som ju redogjorts för ovan, undergått en tydlig tillspetsning och p g a Sten Stures inbördeskrig med ärkebiskop Ulfsson underlättat kung Hans' aggression och dennes erövrande av den svenska tronen. Detta medförde att Herresch's diplomatiska aktion blev inaktuell. Han återvände till Polen sent på hösten 1497 och gjorde först uppehåll i Ermland hos biskop Watzenrode. Sin redogörelse om förloppet av den misslyckade missionsresan översände han skriftligen (själv hade han skadat sig då han föll av sin häst) till kardinal Fredrik, som fick skrivelsen i sin hand före den 11 dec 1497. Denne lovade att överrätta skrivelsen till kungen för att denne skulle ge vidare anvisningar.³⁸ Jan Olbracht kände sig hotad av den turk-tatariska aggressionen, och p g a det nederlag man lidit mot moldaverna under Svartahavs-fälttåget, bestämde han sig för att inte fortsätta aktionen mot Sverige. Ända till hans död regerade där f ö kung Hans.

Däremot dök Herresch upp i Litauen år 1498 i kretsarna kring Alexander Jagello, blev tullman i Luck och tjänade Alexander även genom lån till kriget med Moskva (1503).³⁹ Det förefaller, som om Alexander kände till Herresch's svenska resa, vilket skulle komma att ha sin betydelse i framtiden.

Det jagellonska försöket – denna gång dess polska grens försök – att utöva inflytande på Sverige, slutade i alla fall med bakslag. Understrykas bör emellertid skillnaden mellan de båda diplomatiska initiativen – det från den litauiska och det från den polska grenen av jagellonerna – gentemot den svenska staten. Initiativen hade tagits oberoende av varandra: i Litauens intresse, i Sigismunds, dvs i hela dynastiens, och i detta sista fall då i samband med biskop Watzenrodes vidare planer, vilka direkt också anknöt till Tyska Orden.

Det bör noteras, att man också inom Tyska Orden i Preussen, efter högmästare Johan Tieffens död, framfört idén i slutet av 1497 om att placera Sigismund Jagello på den svenska tronen. Dessa myndigheter verkade otvivelaktigt i samförstånd med en livländsk mästare, Walter von Plettenberg, som var intresserad av att vinna i det stundande kriget med Moskva. Det då från Orden utskickade sändebudet, till den nu f d riksföreståndaren Sten Sture, skulle föreslå honom att komma med anbud till Jan Olbracht att den svenska tronen skulle bestigas av dennes broder Sigismund. I gengäld skulle då Polen lämna tillbaka (det Kungliga) Preussen till Ordensstaten. Det kunde då ingås en koalition mellan Polen, Sverige, Ordens-Preussen och Livland samt hansestäderna mot Moskva, tatarerna och turkarna. Härvid erbjöds Sten Sture en eventuell tilldelning i Preussen i form av slott och tjänstefolk.⁴⁰ Detta förslag blev emellertid inaktuellt, inför nedgången i Sten Stures makt som riksföreståndare och kung Hans' stärkta position. Förslaget var i alla fall det tredje som ingår i de konceptioner från åren 1495–97, som framlades med tanke på Sverige. Dessa eftersträvade en *jagellonsk-svensk union* i form av en litauisk-svensk sådan eller i form av en rent dynastisk, där Sigismund skulle utgöra förbindelselänk.

II.

I slutet av år 1501 skedde betydande förändringar av situationen i Polen, Litauen och Sverige. Alexander Jagello, som också i fortsättningen förblev litauisk storfurste, hade bestigit den polska tronen. I Sverige hade däremot Sten Sture återtagit makten sedan kung Hans störtats. Sten Sture styrde sedan landet till sin död år 1503. Det var endast Sigismund, som ännu stod lottlös. Man tycktes skönja en återgång till situationen före år 1497, fastän situationen var betydligt annorlunda. Så länge Litauen förde sitt sedan år 1500 återupptagna krig med Ivan III den store och dessutom låg i allians med Livland, var Sten Sture och rådsherrarna inte benägna att återuppta kriget. Det var ju ständigt hotade av en vedergällningsaktion från danskt håll (Danmark höll dessutom alltjämt två svenska slott: Kalmar och Borgholm). Med Moskva slöts till sist ett fredsavtal hösten 1504 för en tidsperiod av 20 år.⁴¹ Det var en speciell omständighet, som politikerna vid Alexanders hov, polska som litauiska, inte kom att uppmärksamma. Icke desto mindre blev problemet Sverige ånyo aktuellt på de dynastiplaner, som smiddes bland jagellornerna, med anknytning till de tidigare, redan framlagda. Samtidigt började så smått en ny fråga att uppstå: att vinna Sverige som bundsförvant i Litauens krig med Moskva. Det bör också poängteras, att de händelser, som utspelades i Sverige från år 1501 återigen och starkare kom att indra Danzig i Sveriges intressesfär. Båda sidor, den danska och den svenska, sökte stöd i den gemensamma konflikten och upplyste Danzig om händelseutvecklingen genom att belysa händelserna enligt egen uppfattning.⁴² I slutet av år 1502 sändes till en svensk representation för riksrådet till Danzig. I spetsen stod magister Werner Nilsson, biskopskansler i Linköping. Representationen sökte där stöd för rekrytering av legoknektar.⁴³ Det planerades även en allians mellan de vendiska hansestäderna och Sverige, varvid Alexander Jagello den 16 mars 1503 till gav Danzig tillåtelse att förklara kung Hans krig, om denne var i allians med Moskva riktad mot Sverige och Livland och om Lübeck var de senares bundsförvant.⁴⁴

Allt detta vittnade om att Sverigeproblemet fått förnyad aktualitet inom polsk och litauisk politik. Det var också Alexanders främste rådgivare, biskopen i Ermland, Lukas Watzenrode, som ånyo förde fram det. Han fann stöd hos kungens förste sekreterare Jan Laski, som väl kände till uppgifterna i Salterius' »Descriptio Swecie», vilken han just då anbefallit att man skulle inskriva i det polska kungarikets »Libri legationum». Första gången dök Sverigefrågan upp i mitten av år 1502. Biskop Watzenrode lät då genom sändebudet Jan Sluzowski, som den nye kungen sänt till honom, påminna kungen om nyttan av att intressera sig för Sverige, som ju var ett land rikt på folk, och i synnerhet rikt på metaller. Alexander borde överväga tanken på att få makten över landet och i detta syfte borde han skicka ett sändebud dit från Kungliga Preussen.⁴⁵ I sitt svar i augusti 1502 lät Alexander erinra biskopen om, att då han var litauisk storfurste hade han »bona avisamenta» i denna fråga och att endast nödvändigheten att bestiga den polska tronen förhindrade vidare handlande.⁴⁶ Han

anknöt således till Sverigefrågan från åren 1495–97 i samband med Salterius' »Descriptio Swecie» och förhandlingarna med riksföreståndaren Sten Sture. Alexander bad vidare Watzenrode om råd, hur han skulle uppträda i affären med Sverige, i vilket land han inte ville regera bara för »cupiditatem regnandi», utan med hänsyn till det polsk-litauiska rikets och Preussens behov. Han gjorde dock det förebehållet, att det inte fick vara menligt för de förhandlingar, som redan upptagits från det litauiska Storfurstendömet's sida (dvs för de inledande förhandlingarna med Sten Sture). Om det skulle visa sig vara omöjligt, vore det den enklaste sak att föreslå Sigismund som kandidat till den svenska tronen. I ett sådant fall skulle inte bara en privat legation utsändas till Sverige utan en med stöd från den böhmisk-ungerske konungen Vladislav Jagello samt från alla de jagellonska familjemedlemmarna. Det var således en återgång till Watzenrodes konception från Jan Olbrachts tid, försakad av de växande anspråken hos Sigismund att genom Alexander få sig tilldelat ett lämpligt landområde även i Litauen.

Innehållet i Watzenrodes svar är ej känt, fast man kan draga den slutsatsen, att han kunde stödja idén att placera Sigismund på Sveriges tron. För Alexander och hans litauiska omgivning (kungen vistades i Litauen åren 1502–03) blev dock Sverigeproblemet viktigare ur en annan aspekt: ett Sverige såsom bundsförvant i den av påvedömet lanserade ligan av väst- och mellaneuropeiska stater mot hedningarna, dvs i Polens och Litauens fall – mot de förhärjande tatariska överfallen. Alexanders omgivning eftersträvade att vinna också Sverige för denna liga. I detta syfte avsåg man att få de beslut, som fattats vid det litauisk-moskovitiska vapenstilleståndsavtalet, att även omfatta Sverige. Detta avtal blev föremål för förhandlingarna våren 1503. Alexander utskickade samtidigt en hemlig legation till Sten Sture med ovannämnda förslag, som framförallt vittnade om viljan till förnyade kontakter med riksföreståndaren för att knyta Sverige till Litauens affärer i samband med dess problem med Moskva. Alexanders sändebud blev Laurentius Herresch, som redan kände väl till svenska förhållanden och som sannolikt betraktades som sakkunnig i Sverigefrågan vid Alexanders hov.⁴⁷ På sin väg genom Livland skulle han upplysa mäster Plettenberg om målet för sin mission till Sten Sture. Han hade att understryka, att det här var fråga om gemensam aktion mot Moskva, i Litauens och Livlands intresse (det gällde här att skingra de farhågor, som fanns i Livland, förknippade med det återupptagna försöket till litauisk-svenska kontakter).⁴⁸

Försöket att låta det 6-åriga vapenstilleståndet mellan Litauen och Moskva omfatta även Sverige hade emellertid ingen framgång till följd av motståndet från Ivan III, som förde särskilda förhandlingar med svenskarna. Okänt är också resultatet av Herresch's legationsresa vad gällde frågan om den europeiska ligan.⁴⁹ Sten Sture var så upptagen av striden med kung Hans att detta tvivelsutan omöjliggjorde andra aktioner. Redan den 14 dec 1503 dog f ö Sten Sture. Hans efterträdare – riksföreståndare Svante Nilsson – fick från jan 1504 fortsätta de utrikespolitiska frågorna.

Till dennes främsta drag hörde slutförandet av det 20-åriga fredsfördraget med Moskva (14 sept 1504). Detta var ett betydande framsteg i samband med det ökande hotet från kung Hans. Denne sökte få det danska rådet att döma svenskarna till bann-

lysning för majestätsbrott. Bannlysningen skulle bekräftas av Maximilian I Habsburg i början av 1506. Sveriges riksråd förkastade dessa beslut. Som skäl angavs, att Sverige sedan länge inte löd under den kejsrerliga överhögheten. Till följd av hansestädernas hot om inställande av handelsförbindelserna, tillspetsades emellertid situationen väsentligt. Viktig i denna fråga var Danzig's ståndpunkt, till vilken stad Maximilian också riktade sig med meddelandet om den hotande bannlysningen och om nödvändigheten av att bryta kontakterna med de svenska rebellerna (5 nov 1505). Besluten om bannlysning trädde verkligen i kraft våren 1506 och lübeckarna umgicks med tanken att inställa handeln med svenska hamnar. Situationen utvecklade sig f ö annorlunda i fallet Danzig, ty dess råd – som det själv deklarerade för kung Hans år 1507⁵⁰ – ansåg sig inte berättigat att kungöra kejsrerlig bannlysning mot Sverige, eftersom staden inte lydde under kejsaren utan under den polske kungen.⁵¹

Den växande internationella isolering, som Sverige var utsatt för under åren 1505–1506, var emellertid ett faktum. Det var endast jagellonska Litauen och Polen, som kunde bli dess partner och stöd inför Livlands vacklande och tvetydiga hållning. I det sammanhanget kunde Alexander, efter Ivan III den stores död, föreslå en litauisk-svensk allians med Livland, riktad mot Moskva. Alexander och hans omgivning sökte utnyttja tiden av svagare regeringar under Ivans son Vasilij III och gå till angrepp för att återvinna förlorade länder trots de ännu existerande litauisk-svenska och livländska vapenstillståndsakterna med Moskva.

Den 9 jan 1506 utnämnde Alexander i Brest Litovsk Leonard Heredianus till sändebud till riksföreståndaren Svante Nilsson⁵²; han kom från Bayern, hade universitetsutbildning av magistergrad och fyllde även funktionen som prost i Vilna^{*}.⁵³ I den instruktion som gavs till sändebudet erinrades om Litauens och Livlands krig med Moskva och om Alexanders strävan att besluten från det litauisk-moskovitiska stilleståndsavtalet även skulle omfatta Sverige, vilket emellertid stött på motstånd från Ivan III. Karaktäristiskt var att man åberopade sig på gammal vänskap och på det som skrivits av kungens föregångare i deras korrespondens med Sverige, vilken nu återfunnits i kungens kammare. Det var den första anspelningen på förbundsakten mellan Vladislav Jagello och Erik av Pommern av år 1419. Den som tog upp detta var otvivelaktigt rikskanslern Jan Laski, som kände polska Riksarkivet utan och innan och som eftersträvade en aktivisering av jagellonpolitiken i Östersjöområdet. Heredianus skulle vidare förmå svenskarna att tillsammans med Litauen och Livland vidta aktioner mot den gemensamma fienden, att sluta förbund och anhålla om att sändebud så snabbt som möjligt skickades till Litauen för att slutföra denna affär. Alexander skulle komma dit till våren.⁵⁴

Alexanders sändebud anlände emellertid avsevärt försenad till Stockholm. Han kom dit först sent på våren 1506, och det dröjde länge innan han erhöLL svar. Riksföreståndaren Svante Nilsson eftersträvade ursprungligen att genom sin kappellan Martin Jönsson ge Alexander ett preliminärt svar. Detta skulle förebåda avsändande av särskilda sändebud men det blev ej av och Heredianus kvarhölls till hösten.⁵⁵ Detta

* Detsamma som po. Wilno, lit. Vilnius.

dröjsmål förorsakades av nödvändigheten att överväga det jagellonska anbudet. Detta kunde visserligen dra in Sverige i ett nytt svårt krig med Moskva. Å andra sidan öppnade det dock chansen att vinna en verkligt seriös bundsförvant i den hotande konflikten med Danmark. Man gjorde sig också i Stockholm väl medveten om det faktum, att Alexander hade överhöghet över Danzig, en av huvudleverantörerna av livsmedel till Sverige. Det måste understrykas, att fastän Alexanders sändebud faktiskt bara representerade det litauiska Storfurstendömet, identifierades han med den polske kungens (= Alexanders) sändebud. Man uppfattade en allians med honom som samtidigt en *polisk-svensk* allians.⁵⁶ Denna skulle föra Sverige ur den internationella isolering, som förorsakats av kung Hans' politik. Denne stöddes av Tyska Rikets länder och Maximilian I, som hösten 1506 formellt pålade Sverige bannlysning.⁵⁷ Först den 2 okt 1506, då Alexander ej längre fanns bland de levandes skara (han dog den 19 aug 1506) fattade svenska riksrådet med Svante Nilsson i Stockholm därför beslutet att ej förkasta det av Heredianus framförda förslaget. Man beslutade, att i dennes följe såsom sändebud utskicka magister Werner Nilsson, kanik från Linköping och kansler för den där verkande elekten, Hemming Gadh, riksföreståndarens främste rådgivare. Detta vittnar om Gads deltagande i och inflytande på fattandet av detta beslut⁵⁸, men även om att denne person Werner förmådde förverkliga denna ganska invecklade och svåra mission efter den instruktion som gavs honom. Werner kände redan till något om de polsk-preussiska förhållandena från beskickningen till Danzig åren 1502–1503. Han var känd för sina diplomatiska kunskaper även i Rom. I den instruktion som gavs till Werner Nilsson accentuerades visserligen Moskvas roll men tonvikten lades på det fördrag, som slutits med en ej namngiven motståndare till Sverige (dvs naturligtvis med kung Hans). Vidare betonades beredvilligheten att förnya den gamla alliansen och vänskapen från tiden för Alexanders föregångare. Det anhölls emellertid om närmare upplysningar om vad den förnyade alliansen skulle innebära, och därefter skulle följa sändande av sändebud med fullmakt att förnya den gamla vänskapen.⁵⁹ Det ansågs således helt uppenbart, att de närmare upplysningarna även skulle beröra spörsmålet om en antidansk allians. Werner Nilsson erhöll också anvisningar hur han skulle resa klagomål mot kung Hans' fiendliga aktion och dennes saboterande av fredsförhandlingarna.⁶⁰ Riksföreståndaren Svante Nilsson bad, på sina egna vägnar, de båda sändebuden om att de hos den polske kungen skulle söka utverka att denne vid sitt hov emottog sonen Sten Svantesson (Sten Sture d y) för riddarutbildning. Det var ett betecknande drag, som avslöjade Nilssons planer för sonen som sin efterträdare. Samtidigt skulle sändebuden bemöda sig om att finna en läkare för den klene och sjuklige riksföreståndaren.⁶¹ I ett särskilt brev den 2 okt 1506 till Alexander, Polens regent, uttryckte biskopen i Uppsala Jakob Ulfsson och övriga svenska rådsherrar sin glädje med anledning av förslaget från magister Leonard och förebådade utskickandet av kaniken Werner som sitt sändebud. Samtidigt rättfärdigades det faktum att det kungliga sändebudet hållits kvar en längre tid i Stockholm.⁶²

Heredianus' och Nilssons resa stötte emellertid på talrika hinder. Några veckor i november och i december vistades de i Reval, där de först ordnade med hästar och

slädar för den fortsatta resan till Litauen.⁶³ Otvivelaktigt informerades de på sin resväg om Alexanders död och om att hans bror Sigismund Jagello tagit makten, först såsom litauisk storfurste och sedan som Polens kung (8 dec 1506). De var således tvungna att bege sig till huvudstaden Kraków, där Sigismund uppehöll sig efter kröningsakten i början av år 1507. Här på Wawelslottet, i de första dagarna av april 1507, mottogs det svenska sändebudet Werner Nilsson och Leonard Heredianus. De fick ett vänligt och tillmötesgående mottagande, fastän svaret bar återhållsamhetens prägel. Den polske regenten underströk sin beredvillighet att fortsätta de förhandlingar med Sverige, som påbörjats då Alexander levde. Han föreslog emellertid att rådet skulle utskicka sändebud först mot slutet av mars månad kommande år (Quadragesima), ty då skulle resultaten från de litauisk-moskovitiska samtalen vara kända. Dessa skulle inom kort börja föras. Detta var emellertid ett spel i dröjsmål. Alliansfrågan behandlades uteslutande som ett fördrag riktat mot Moskva. Vad beträffade klagomålet som rests mot kung Hans, var kungen av den åsikten, att väpnad strid bland kristna stater borde undvikas. Dessa borde vända sina vapen mot söndraren, schismatikern. Kungen var endast beredd till att med det svenska rådets samtycke sända en legation till Danmark med ett medlingsförslag i tvisten med Hans.⁶⁴ I ett särskilt brev av den 6 april 1507 befullmäktigade Sigismund kaniken Werner att vid det svenska riksrådet referera texten till hans svar.⁶⁵ Privat sade han sig vara fullt beredd att vid sitt hov emottaga Svante Nilssons son.⁶⁶

Resultaten i Kraków av det svenska riksrådets legationsresa blev emellertid, sammanfattningsvis, ofullständiga: den nye jagellonen satte den litauiska konflikten med Moskva i främsta rummet. Han sökte skjuta i bakgrunden en vidare öppning i denna konflikt, därmed även Sveriges konflikt med Danmark. Han erkände följande att han var otillräckligt orienterad i konfliktförloppet och ville hela tiden förhålla i frågan. Man kan ej heller undgå att notera, att den konservative polske monarken inte gillade svenskarnas »rebelliska» aktion mot deras – i hans mening – legitime regent kung Hans. Detta var ett nytt element i den jagellonska (litauisk-polska) politiken, som vållade en klar besvikelse för riksföreståndaren Svante Nilsson och det svenska riksrådet. Det var inte heller utan betydelse att rikskansler Jan Laskis inflytande på den nye regementen var avsevärt svagare än under föregångarens dagar. Detta ledde till en minimering av värdet hos den föreslagna alliansen.

III.

Händelseutvecklingen i Östersjöområdet tvingade emellertid kung Sigismund att närmare intressera sig för inte bara Sverige utan även Danmark. Detta trots att han ända fram till hösten 1508 var engagerad i reglerandet av den väpnade konflikten mellan Litauen och Moskva. Först efter ingånget fredsavtal med Vasilij III (8 okt 1508) kunde han inrikta sig mer på de nordiska angelägenheterna. Det var följande inte bara Sverige som drog in honom i dessa. Sveriges riksföreståndare och riksråd intog en reserverad hållning gentemot Polen-Litauen efter Werner Nilssons missionsresa och gick inte till

vidare aktion. De följde fö med välvilligt intresse Sigismunds militära aktion i Litauen.⁶⁷ Upphovsman till den polske regentens livligare intresse var framförallt kung Hans, men därtill bidrog även Danzig.

Alltsedan 1507 hade den danske regenten ökat sina ansträngningar att verkställa beslutet för kejserlig bannlysning av svenskarna i Östersjöområdet. I maj samma år försökte det danska sändebudet utverka att bannlysningen kungjordes i Danzig. Han stötte emellertid på motstånd av rådet i Danzig, som förklarade, att det för detta steg i första hand var nödvändigt med Sigismund I:s samtycke samt att frågan dryftades med Kungliga Preussens ständer.⁶⁸ Kungörandet av bannlysningen skulle ha fört med sig ett fullständigt brytande av handelsförbindelserna med svenskarna, vilket ej låg i Danzigs intresse. Den 25 maj 1507 protesterade Danzigs råd officiellt hos den danske regenten mot det kejserliga kungörandet av bannlysningen, ty staden sorterade endast under den polske kungen.⁶⁹ Genom Sigismunds sändebud, som hösten 1507 vistades i Preussen, riktade stadsrådet i Danzig uppmärksamheten på nödvändigheten av att bevara handelsförbindelserna med Sverige och att ge kung Hans' förutskickade beskickning ett nekande svar.⁷⁰

Det danska sändebudet, som först kom till Danzig i nov 1507, försökte ånyo förgävas förmå rådet till att bryta handelsförbindelserna med svenskarna.⁷¹ Sedan begav han sig till Sigismund, som vistades i Litauen sedan 1507.⁷² Målet för hans mission var: 1. att motverka svenskarnas tidigare handlande vid det polska hovet, 2. att söka vinna stöd för striden mot dem. Svaret från kungen uppsköt emellertid hela frågan till dennes återkomst till Kungariket Polen och till en rådplägning med senaten. Sigismund betonade dock sin beredvillighet till fortsatta samtal med Danmarks regent såsom med »amico et fratre suo», vilket vittnade om det goda förhållandet till honom.⁷³ Kung Hans skred emellertid den närmast följande tiden till vidare handling för att vinna den polsk-litauiske jagellonen, nämligen genom att för sin son Kristian (II) söka vinna kungens syster Elisabets hand.⁷⁴ Han påbörjade denna aktion genom medlare i början av år 1508 och vann i princip Sigismunds välvilja, ehuru den danske regenten själv betraktade hela affären som ett diplomatiskt drag för att avstyra jagellonen från Sverigefrågan och för att få till stånd en allians, riktad mot Sverige.⁷⁵ Av dessa skäl anlände åter en dansk beskickning i nov 1508 till kung Sigismund, som uppehöll sig i Vilna. Den framlade ett formellt förslag om ett förnyande av förbundet av år 1419. Så kom således den andra av de två nordiska huvudaktörerna att åberopa sig på detta fördrag. Samtidigt reste det danska sändebudet doktor Karl Egen klagomål mot: pro primo, svenskarnas ständiga och fortsatta motstånd, pro secundo, Danzigs upprätthållande av handelsförbindelserna med dem, trots de existerande fördragen.⁷⁶ Kungen uppsköt sitt svar till rådplägningen i sejmen i Petrikau*. Han eftertraktade att där komma överens med sändebuden från Danzig och Kungliga Preussen.

I Petrikau presenterades verkligen den 30 mars 1509 av kansler J Laski Danmarks förslag och pretentioner för sändebuden från Kungliga Preussens ständer, däribland

* Detsamma som po. Piotrków.

också Lukas Watzenrode.⁷⁷ Den sistnämnde underströk de juridiska komplikationer, som framstigit ur att läget förändrats i Preussen i jämförelse med år 1419, då det befann sig under en annan makt (Orden), och traktatens udd var riktad just mot Preussen. Ett förnyande av denna traktat enligt de danska postulaten skulle således kräva att den modifierades så att Kungariket Polen och Preussen tjänade därpå. Det var däremot omöjligt att Danzig skulle stoppa sin handel med svenskarna med anledning av den kejserliga bannlysningen. Danzig löd ej, i likhet med kung Sigismunds övriga länder, under kejsaren. Ett genomförande av bannlysningen skulle således bara vara till nytta för kejsar Maximilian. Denne ville även åstadkomma en bannlysning av Danzig och Elbing^{*} i samband med ett av Tomas Jodecke från Frauenburg^{**} framfört klagomål. Maximilian gjorde anspråk på överhöghet över dessa städer.⁷⁸ På kansler Laskis fråga, om danskarna någon gång brutit freden av år 1419, förklarade sändebudet från Danzig, Georg Mandt, att under 13-årskriget, då svenskarna (dvs K Knutsson) visade Danzig sin vänskap, hjälpte Danmarks regent (Kristian I) Orden, men tvingades att sluta fördrag i Danzig (år 1458).⁷⁹ Sedan dess hade Danzigs och hansestädernas privilegier i Danmark varit inskränkta. Danmark hade således inte helt upprätthållit freden av år 1419. Det blev slutligen fastslaget, att kung Sigismund borde tillstå kung Hans ett alliansförslag men understryka olämpligheten av represalier mot svenskarna, som var vänskapligt inställda till Danzig. Samtidigt beslöts att sända en legation till riksföreståndaren Svante Nilsson och svenska riksrådet. Språkrör vid inledandet av de polsk-svenska politiska samtalen var Jan Laski, som här anknöt till sina baltiska planer även genom att förespråka att kung Sigismund gifte sig med Katarina av Mecklenburg.⁸⁰

Det polska sändebudet till Danmark och Sverige blev hovmannen och kungens sekreterare Hans von Köckritz från Lausitz^{***}. Sigismunds rådgivare i detta lands frågor under hans tid som ståthållare där (åren 1504–06). Han hade tidigare fyllt en rad funktioner som sändebud till det tyska rikets länder, tack vare god kunskap i tyska språket samt kännedom om de där rådande förhållandena.⁸¹ Hans uppgift skulle också bero av försöken att mäkla fred mellan Danmark och den vendiska Hansan. Det rådde faktiskt redan krigstillstånd dem emellan mot bakgrunden av inskränkningarna av de tidigare Hansaprivilegierna. Detta följdes med ogillande av Danzig, som representerade en ståndaktig neutral hållning gentemot Danmark.⁸² Köckritz hade att rättfärdiga Danzigs ställningstagande. Staden var ju inte förpliktad att respektera den kejserliga bannlysningen, som pålagts svenskarna, och kung Sigismund kunde ej tillåta ett varustopp och en konfiskering av varor till dem. Han utdelade endast en varning, att invånarna i Danzig blott på egen risk kunde upprätthålla kontakten med Sverige; kungen anhöll således om fortsatt välvillighet från kung Hans' sida gentemot Danzig.⁸³ Otvivelt innehöll kungadirektivet också ett slutande av ett polsk-danskt förbund, med återopande av fördraget från 1419, som ju omfattade

* Detsamma som po. Elblag.

** Detsamma som po. Frombork.

*** Detsamma som po. Lyzyce.

Danmark, Sverige och Norge.⁸⁴ Köckritz erhöll också i Petrikau den 16 april 1509 en skrivelse att ha med till riksföreståndaren Svante Nilsson och det svenska rådet. Denna befullmäktigade honom till förhandlingar med dem i Sigismunds namn. Att döma av Köckritz' senare samtal med svenska sändebud i Köpenhamn, skulle han knyta an till Werner Nilssons legation av år 1507 och till att börja med föreslå polsk skiljedom i den dansk-svenska tvisten och först därefter att ett förbund slöts mellan Sverige och Polen.⁸⁵ Det bör tilläggas att strax efter Köckritz' utresa det danska sändebudet dr Karl Egen förmodligen begav sig till Sigismund I, kanske för att dryfta Kristian II:s giftermålsplaner och den hotande konflikten mellan Danmark och Lübeck; detta sändebud vistades i Danzig under första hälften av april år 1509.⁸⁶

I slutet av april 1509 reste Köckritz vidare, nu via Lübeck, där han förgäves vidtog försök att mildra dess konflikt med Danmark. I Köpenhamn vistades han under juni månad, där han förde samtal med kung Hans, vilken var missnöjd med att Danzig upprätthöll handelsförbindelserna med Sverige. Sändebudet utövade emellertid en lugnande inverkan på den danske regentens inställning. Denne uttalade sitt samtycke till restitution av några beslagtagna varor från Danzig.⁸⁷ Säkert upptogs förhandlingar om att ingå ett polsk-danskt förbund, men dessa underordnades otvivelaktigt de dansk-svenska förhandlingar, som samtidigt utspann sig i Köpenhamn och vidare Köckritz' fortsatta förhandlingsförsök med lübeckarna. Dessa försök kom att rinna fullständigt ut i sanden under första hälften av juli månad 1509, då Lübeck ånyo förkastade Sigismunds skiljedom i dess konflikt med Danmark, vilket kom att betyda nytt krig med hansestaden.⁸⁸ Att Danzig bevarade sin neutralitet var det som mest låg i kung Hans' intresse. Därför samtyckte han, under inflytande av Köckritz den 10 aug till att garantera köpmän från Danzig säkerhet i Skåne. Köckritz stödde de vädjanden, som föreslagits av magister Georg Zimmermann, sekreterare i och utsänd av stadsrådet i Danzig. Kung Hans försäkrade också att man skulle återställa ett hundratal harnesk, köpta i Amsterdam av Danzigbon Jan Haxon för starosta Ambrozy Pampowskis manskap på slottet i Marienburg.* Dessa harnesk hade rövats av danska kapare, som härjade i trakterna kring Bornholm. Fortfarande krävde dock kung Hans ett fullständigt förbud för Danzig i handeln med Sverige.⁸⁹

Detta postulat visade sig inom kort inaktuellt. Sverige befann sig nämligen åren 1507–09 i ekonomisk handelsblockad till följd av leveransstoppet från Lübeck och de danska kaparnas aktion; det var endast Danzig, som genom att upprätthålla kontakten med svenskarna räddade deras ytterst svåra ekonomiska situation, som präglades av dyrtid och brist på livsmedel. Naturens oginhet (missväxt och epidemier) tillspetsade ytterligare landets situation. Till råga på eländet vidtog Moskva under inflytande av och på kung Hans' inrådan väpnad aktion i Finland sommaren 1509.⁹⁰ Allt detta blev orsaken till, att en legation till Köpenhamn av det svenska riksrådet, med biskopen i Västerås, Otto Svinhufvud, och domprosten i Linköping, Hans Brask, i spetsen, där samtyckte till att ingå fördrag med kung Hans den 17–19 aug 1509. Fördraget innebar att svenskarna tvingades till kapitulation. De erkände faktiskt Hans som sin regent, och förpliktigade sig att betala honom en årlig tribut av 12 000

* Detsamma som po. Malbork.

stockholmska mark och att konfiskera lybska fartyg och varor i händelse av krig mellan Danmark och Lübeck.⁹¹

Hans von Köckritz kom att utnyttja den svenska legationens vistelse i Köpenhamn och det faktum att fördrag slutits med Danmark. Han avstod från sin ursprungliga avsikt att bege sig till Stockholm.⁹² Omkring den 17 aug förde han förhandlingar med svenska sändebud i den danska huvudstaden. Han förelade dem det mål han hade för sin planerade missionsresa till de svenska myndigheterna, ett mål, som anknöt till Werner Nilssons legation (av år 1507), efter vilken det svenska rådet ej vidtagit vidare aktion. Eftersom det däremot inkommit ett förslag från Hans, kung i Danmark, Sverige och Norge, och eftersom vidare det gamla avtalet (av år 1419) omfattade även det svenska kungariket, borde detta anbud antas. Sigismund avsåg emellertid att rådplåga med svenska riksrådet och att vid behov få spela rollen som dansk-svensk medlare. Eftersom svenskarna för tillfället uppnått samförstånd med kung Hans, var denna medling överflödigt liksom Köckritz' resa till Sverige, och hela sakfrågan kom att framläggas för den danske regenten. Sigismund önskade en överenskommelse mellan honom och hans svenska *undersåtar* och samtidigt ville han föra den *polisk-svenska förbundsakten* i hamn. Till sist upplyste det polska sändebudet om orsaken till att Sigismund ingått fredsfördrag med Moskva, och han varnade för en aktion från dess bundsförvant – från furst Michal Gliński.⁹³ Iögonfallande var det polska sändebudets erkännande av kung Hans även som Sveriges regent och av dess invånare som hans undersåtar, men det var en konsekvens av det läge som uppstått genom det dansk-svenska fördraget i Köpenhamn. Det var också självklart, att alla slags polsk-svenska förhandlingar också skulle samordnas med den danska sidan.

Under dessa betingelser framlades i Köpenhamn ett förslag till en dansk-polsk förbundsakt redan den 24 aug 1509; i denna akt, åberopande Köckritz' legation och Sigismunds önskemål rörande »perpetue confederationis», lät kung Hans meddela att ett fördrag ingåtts, underrättade om det eviga vänskapsförbundet mellan Danmark, de kungariket som löd under dess konung, och Polen. Båda ländernas undersåtar erhöll försäkran om handelsfrihet och regenterna hade att ömsesidigt bistå varandra militärt, om nöden så krävde; Hans gjorde endast ett förbehåll: att fördraget inte fick kollidera med tidigare, med andra regenter redan slutna fördrag.⁹⁴ Tydligt är att denna plan framförallt tog hänsyn till Danzigs intressen genom att staden fått försäkran om handelsfrihet i Danmark. Detta var riktat mot de vendiska hansestäderna. Hans var helt uppenbart angelägen om att också vinna denna medelpunkts (dvs Danzigs) stöd i en eventuell kommande uppgörelse med Sverige. För Polen var det viktigt att vinna en bundsförvant i den skärpta konflikten med Tyska Orden, som allt uttryckligare fick stöd från kejsar Maximilian I. En annan viktig sak för Polen var det planerade äktenskapet mellan Elisabet av den jagellonska dynastien och Kristian. Denna plan, som framlades i Polen av det danska sändebudet Karl Egen, föll i början av år 1510 p g a Elisabets ovilja därtill. Sigismund fortsatte emellertid att hålla fast vid idén om ett förbund med Danmark, otvivelaktigt i samband med konflikten med Orden och habsburgarna. Därför ratificerade han också fördraget med Hans i Kraków (19 mars 1510) fastän med vissa karaktäristiska modifikationer. I den

polska akten, som slutits med såväl Hans som med hans son, Kristian, åberopar sig den polske regenten inledningsvis på forna förbund med kungarna i Danmark, Sverige och Norge, vilka nu förnyas med Hans, regent för de tre staterna. Efter försäkran om vänskap, handelsfrihet och ömsesidig hjälp åberopade sig Sigismund avslutningsvis än en gång på Vladislav Jagellos fördrag (av år 1419) med Erik av Pommern, Danmarks, Sveriges och Norges kung, ett fördrag som nu blev bekräftat. Denna akt, som redigerats av kansler Jan Laski⁹⁵, vidgade således uttryckligen verkningsområdet för traktaten till att gälla alla Nordens stater, inklusive Sverige. Den polska sidan ville – tack vare Laski – fortfarande ha Sverige med i kretsen av potentiella bundsförvanter. I Hans' ratifikationstraktat med Polen i Köpenhamn den 30 juli 1510, upprepades däremot bara formuleringar i föregående års förslag utan att man knöt en till traktaten av år 1419, fastän namnet Sverige också uppträder i Hans' titulatur.⁹⁶

Danmarks regent betraktade i fortsättningen förbundet med Polen som ett redskap att utöva tryck på Danzig för att denna stad skulle bryta handelsförbindelserna med Lübeck⁹⁷, som låg i krig med Hans (1510–1512). Också Svante Nilssons Sverige, som försäkrat sig om ett nytt fredsfördrag med Moskva, bröt Köpenhamns-traktaten. Man slöt fördrag med Lübeck och anslöt sig till dess krig mot Danmark. Sverige återvann danska slott, med Kalmar slott i första raden (andra hälften av år 1510). För Polen skulle det fördrag, som ingåtts med den danske kungen och hans länder – Sverige och Norge, enligt Sigismunds mening av 1511 – garantera Danzigbornas frihet till handelsförbindelser på Östersjöns vatten.⁹⁸ Denna uppfattning förbisåg det faktum, att Sverige gick egna vägar förbi den danske maktutövaren, något som den polske regenten tydligen inte ville ta till kännedom. Han betraktade detta faktum bara som ett tillfälligt avståndstagande från principen, dvs från den dansk-svenska unionen.

Danzig höll fast vid sin åsikt att inte blanda sig i det krig, som kung Hans börjat med den vendiska Hansan och Sverige 1510–1512, trots de påtagliga försök, som gjordes av lübeckarna, men även av svenskarna, att dra in Danzig i kriget. På ett hansamöte i Lübeck i jan 1511 förklarade riksföreståndaren Svante Nilssons utsände Hemming Gadh rakt ut för det danzigska sändebudet Georg Zimmermann, rådssekreteraren, att »vännerna från Danzig» hade gjort mycket för svenskarna under de gångna svåra åren. Ty de hade inte accepterat den kejsrerliga befallningen vad gällde bannlysningen av Sverige och de hade inte inställt leveranserna till Sverige under kriget mot Danmark efter 1507.⁹⁹ Gadh lät också antyda, att vid tiden för Heredianus' beskickning hade denne i Alexanders namn låtit anmäla vissa artiklar att ingå i planeringen av förbundstraktaten med Sverige. Dessa godtog vissa »civitates et dominia» (underförstående Danzig). Detta ogillades av riksföreståndaren och det svenska riksrådet, då detta uppfattades som riktat mot »amicissimos nostros». Redan G Carlsson fastslog helt riktigt, att detta var ett demagogiskt argument, som saknade täckning i verkligheten;¹⁰⁰ argumentet skulle bara framhäva Sveriges välvilliga inställning till Danzig för att kunna påverka staden att ansluta sig till en antidansk koalition.

Danzig var berett att på sin höjd lämna partiellt bistånd, främst genom att förmedla om fred hos Hans. Hansestaden kände sig tills vidare bunden till den polsk-

danska traktaten och eftersträvade en fortsättning av handelskontakterna vid Öresund. Sådan var Danzigs hållning. Den framlades på mötet i Lübeck i juni–juli 1511 i de danzigiska sändebundens namn av borgmästare Eberhard Ferber inför Hemming Gadh. Trots det svenska sändebudets upprepade försäkran att man kände tacksamhet till Danzig för att ha upprätthållit kontakterna med Sverige under de gångna åren och trots att han tecknade de negativa konsekvenserna för hansestaden i händelse av seger för Danmark (Sveriges erövring med hjälp av holländare och ryssar och Hans' fiendskap till hansestäderna) var Gadh ej i stånd att övertyga Ferber om nödvändigheten för staden att ändra ståndpunkt i freds- och neutralitetsfrågan. De danzigiska sändebuden tillkämpade sig hos lübeckarna fri passage genom Öresund; de förkastade också Gadhs förslag, att staden skulle utgöra garant för ett kommande svensk-danskt fördrag. De erhöll också från kung Hans en försäkran om fri sjöfart genom Öresund.¹⁰¹

G Carlsson har rätt i sin åsikt, att Danzigs neutrala (opportunistiska) hållning, som hade stöd i kung Sigismund som lojal dansk bundsförvant, utövade ett negativt inflytande på den vidare utvecklingen av Lübecks och Sveriges krig mot Danmark och till sist framtvängde ett fredsfördrag med Hans i Malmö (23 april 1512).¹⁰² Tilläggas bör att riksföreståndaren Svante Nilssons död (2 jan 1512) verkade hämmande på svenskarnas fortsatta kamp. Carlsson beaktar dock inte, att splittringen mellan Danzigs politik och den vendiska Hansans var ett bestående fenomen redan från första hälften av 1400-talet, ett fenomen, som hörde samman med den holländska (och den engelska) expansionen i Balticum, ett fenomen, som krossade hanseaternas forna handelsmonopol och gynnade Danzigs handel. Danzig förfogade ju över spannmålsförråd och skogsprodukter från det vidsträckta polsk-preussiska upplandet.¹⁰³ Danzigs politik strävade blott efter att säkra friheten för det växande direkta utbytet mellan Balticum och Nordsjön, f ö med ett upprätthållande av de tidigare kontakterna med exempelvis Sverige. Det finns således ingen grund för att påstå, att Danzigs handel med Sverige då försvagats, vilket skulle ha varit en konsekvens av att stadens tidigare så välvilliga hållning gentemot svenskarna hade förändrats;¹⁰⁴ det skulle ha kunnat förorsakas av de danska kaparnas aktion. Emellertid möter vi ingenstans i källorna några bevis på att Danzig medvetet åtstramade det trots allt vinstgivande handelsutbytet med Sverige, inte ens under den polsk-danska alliansens bästa dagar, åren 1510–12. Om Sigismund stödde sig på alliansen med Danmark, bör det fastslås, att det var i överensstämmelse med den allmänna polska utrikespolitiken. Polen sökte då bundsförvanter vid Östersjön i samband med den tillspetsade situationen i Ordens-Preussen, i samband med habsburgarnas aktion, liksom i samband med strävandet efter att trygga fri sjöfart för den polska huvudhamnen Danzig. Ej heller kan man förbise, att för en så konservativ monark som Sigismund I föreföll den danske legale regenten och hans rike vara ett säkrare stöd än de revolterande svenska makthavarna, som f ö skakades av ofta förekommande inre stridigheter, i synnerhet under sista delen av Svante Nilssons styre. Det är lämpligt att också tillägga, att inom östpolitiken började Sveriges vägar och Sigismunds (i egenskap av litauisk regent) kraftigt att gå isär i mars 1510. Sverige ingick ånyo ett

6-årigt fredsfördrag med Moskva, i vilket man förpliktigade sig att ej ge Sigismund och Livland någon hjälp i händelse av ett krig mellan dem och Vasilij III.¹⁰⁵ Endast i den kontexten blir det begripligt varför det trots klara tendenser bland Sigismunds anhängare att stödja och förverkliga planen för ett särskilt polskt-svenskt förbund (Laski) och inte bara ett dansk-polskt, att det trots dessa tendenser, som också hade grogrund i riksföreståndaren Svante Nilssons omgivning, ändå blev så att det politiska närmandet mellan Polen och Sverige rubbades och kom av sig, medan man likväl genom Danzig även i fortsättningen kunde upprätthålla de livliga ekonomiska banden.

IV.

Det faktum att den nye svenske riksföreståndaren, den energiske Sten Sture d y, son till den avlidne Svante Nilsson, i juli 1512 stabiliserade sin makt, skulle förorsaka förändring i såväl de inrikes förhållandena i Sverige som i dess hållning mot utrikes makter. Strävan att befästa makten med stöd från bredare folkgrupper och strävan att begränsa riksrådets inflytande, i synnerhet inflytandet från högre kyrkliga dignitärer, gick hand i hand med strävan att göra sig kvitt Danmarks inflytande.¹⁰⁶ Därför åstadkom också Sten Sture ett stillestånd med Moskva redan år 1512, för att få ryggen fri för en aktion i väst, där han lade huvudvikten vid att få en bundsförvant i de vendiska hansestäderna. Väl tryggad genom stilleståndet med Moskva, beaktade han länge inte möjligheten för och behovet av samarbete med Livland eller Sigismund I:s Polen.¹⁰⁷

Det jagellonska Polen råkade efter år 1512 i kris i norr. Det hade sin grund i den politik som bedrevs av den nye Ordensmästaren Albrecht Hohenzollern-Ansbach (1511–1525). Denne eftersträvade energiskt en militär konflikt med Polen, framförallt då med stöd från kejsar Maximilian I, som fortfarande bekämpade jagellonernas makt i Böhmen och Ungern, och som sökte bundsförvanter inte bara på tyska rikets område, utan även i Danmark och i Moskva. Albrechts situation underlättades av den väpnade konflikt, som sedan 1513 ånyo flammat upp mellan Litauen och Moskva, något som komplicerade Sigismunds situation i egenskap av regent även i Polen. Det blev nödvändigt för honom att söka bundsförvanter i konflikten med Orden. Det var Danmark, som framför allt föreföll att vara en sådan i Östersjöområdet.

Men i detta rike hade också i början av år 1513 en viktig förändring ägt rum till följd av Hans' död och den ambitiöse Kristian II:s makttillträde. Från första början eftersträvade han att fullständigt behärska Sverige och spann i detta syfte ett komplicerat nät av politiska kombinationer och utspel för att söka bundsförvanter, som var beroende av det uppställda huvudmålet, dvs att underkua svenskarna.¹⁰⁸ Kristian II började genast manövrera med Moskva och Polen utan att emellertid gå med på ett direkt antipolskt förbund med Vasilij III (1514). Han visade dock direkta sympatier för Tyska Orden-frågan, t ex i Rom, bl a under inflytande av sin svåger Joachim Hohenzollern, kurfursten i Brandenburg, vilket väckte misstankar vid det polska hovet i Kraków.¹⁰⁹

En ny riktning i polsk politik rörande de baltiska frågorna försökte ärkebiskopen Jan Laski initiera redan våren 1515, då han vistades i Rom på laterankonciliet (från år 1513). Han försökte där åstadkomma en stadfästelse av traktaten i Thorn*. Dessutom försökte han få hjälp av de baltiska staterna (tillsammans med Danmark och Sverige), i form av ett korståg för Sigismund i striden med Moskva, eller för striden mot tatarer och turkar. Fastän Laski inte lyckades realisera ett enda av dessa försök¹¹⁰, råder det inget tvivel om, att dessa Laskis försök gav ny fart åt de planer, som varit för handen under Alexander Jagellos dagar om ett samarbete mellan Polen och Sverige. Ty blott i det sammanhanget förstår man den skrivelse som ärkebiskop Laski skickade från Rom till riksföreståndaren Sten Sture. Laski lät i denna skrivelse understryka det faktum, att de förbundsplaner som förelåg, spolierats av legationen och av kung Hans' framförda giftermålsplaner. Han åberopade sig på Leonard Heredianus' legation till Svante Nilsson och Werner Nilssons till Sigismund. Det låg emellertid inget hinder i vägen för att återvända till de svensk-polsk-litauiska förbundsplanerna med beaktande av den gemensamme fienden – Moskva. Sten uppmuntrades således att skapa kontakter med Sigismund via dem, som från Preussen brukade komma till Sverige, främst från »kungastaden Danzig». Laski försäkrade sin beredvillighet för vidare aktion då han till sommaren återvänt till Polen; under hans frånvaro skulle Krzysztof Szydłowiecki (faktiskt redan då kansler) eller Piotr Tomicki, biskop i Przemyśl (då redan underkansler) hjälpa till med handläggningen av frågekomplexet. De skulle vara beredda att framföra Stures förslag till kungen.¹¹¹

Det råder inget tvivel om, att Laski fortfarande höll fast vid att lansera sin 10-talet år gamla plan på ett polskt-svenskt närmande. Däremot observerade han inte att Sveriges hållning gentemot Moskva förändrats som resultat av det växande trycket från danskt håll och att Sten Sture d y, som G T Westin helt riktigt uppmärksammat¹¹², inte då var intresserad av ett närmande till Sigismund för ett gemensamt krig mot grannen i öst. För det tredje samordnades inte – i strid med vad G Carlsson hävdar¹¹³ – Laski-förslaget med Sigismund eller hans kansli, vilket inte delade ärkebiskopens politiska idéer;¹¹⁴ fortfarande var emellertid trots allt Danmark viktigare än Sverige för den polske regenten. Laskis initiativ kunde vara inriktat på att – så att säga – provocera Sigismund till att välja en pro-svensk kursändring. Men ärkebiskopens appell vann inget gensvar i Sverige och kom följaktligen inte att spela någon politisk roll. Den blev bara ett vittnesbörd om hur ihärdigt Jan Laski närde sina baltiska, pro-svenska planer.

Sommaren 1515 kom ett möte till stånd mellan å ena sidan Sigismund och Vladislav Jagello och å den andra kejsar Maximilian i Wien. Detta möte ledde till en överenskommelse i den habsburgska successionsfrågan i Böhmen och Ungern. Priset därför blev att kejsaren fick låta Orden-frågan falla samt avstå från ett förbund med Moskva. Kejsaren åtog sig uppgiften att få till stånd en överenskommelse mellan den polske och den moskovitiske regenten. Kristian II skulle hösten 1515 ha spelat medlarrollen dem emellan. Denne regent, som emellertid redan då påbörjat en stor aktion för att omringa Sverige, slöt en förbundsakt med Moskva (2 aug 1516). Akten

* Detsamma som po. Toruń.

var också riktad mot Sigismund.¹¹⁵ Trots detta sökte Kristian samtidigt – just i den polska och litauiska staten samt i Livland – vinna en bundsförvant mot Sverige. Det danska sändebudet dr Detlef Smither framförde således ett förslag i Vilna om att förnya det polsk-danska förbundet av år 1510. Vidare framförde han en bön om att ett förbud för Danzig att idka handel med svenskarna skulle utfärdas, om vilket borde anmärkas i den polsk-danska förbundsakten.¹¹⁶

Trots misstankar vad gällde lojaliteten i Kristians hållning och kontakterna med Vasilij III, antog emellertid Sigismund det första förslaget, dvs förnyandet av alliansen med Danmark; det skapade chanser att vinna en bundsförvant i Östersjöområdet i händelse av väpnad konflikt med Orden. Därför utfärdades redan den 8 juni 1516 i Vilna en akt av det polska kungliga kansliet, som förnyade det polsk-danska fördraget av den 24 aug 1509. Dock talade detta dokument bara helt allmänt om fred, vänskap och fri handel för de båda sidornas undersåtar. Kristian själv benämndes bara Danmarks och Norges konung.¹¹⁷ Detta vittnade om den polska sidans uttryckliga reservation beträffande Kristians krigiska planer gentemot Sverige liksom också misstron mot hans diplomatiska dubbelspel.

I den viktigaste frågan däremot, dvs i frågan om handelsförbud med svenskarna, gav Sigismund ett uppskjutande svar. I den konservative jagellonens ögon ville Kristian föra ett rättfärdigt krig (*justum bellum*) med de svenska rebellerna. Sigismund tog dock mer hänsyn till Danzigs intresse, vars sändebud Georg Zimmermann uppehöll sig vid kungens sida i Vilna och som gav kungen och kansler Krzysztof Szydlowiecki upplysningar om rådets dittills väl övervägda taktik i handeln med Sverige, av vilken båda sidor var intresserad.¹¹⁸ Kungen återopade således i sitt svar nödvändigheten av en överläggning med sina rådgivare men också med Danzig; först därefter skulle det kungliga sändebudet komma till Danmark.

Kungen samtyckte endast till att ge Danzig den uppmaningen att staden inte skulle tillåta någon utförsel till Sverige av legoknektar eller av vapen. I enlighet med detta sammanställde kungakansliet den 9 juni ett mandat med detta innehåll till stadsrådet i Danzig. Mandatet gav också uppmaningen att anvisning skulle ges kungen på vilket sätt man kunde hjälpa Kristian, i skrivelsen kallad »frater, amicus et confederatus noster charissimus».¹¹⁹

Med detta mandat begav sig Smither genast till Danzig. Rådet emottog sändebudet avmätt och förklarade, att utan Kungariket Polens och Kungliga Preussens ständers vetskap kunde man inte fatta ett så viktigt beslut som ett avstängande av handeln med svenskarna, ty Danzig fungerade som hamnstad för hela Kungariket Polen, Litauen och Preussen. Däremot lovade rådet att respektera Sigismund I:s mandat om utförsel förbud av vapen och legoknektar till Sverige.¹²⁰

Om man tar under övervägande, att också Riga och Reval faktiskt gav negativt svar, slutade verkligen Kristian II:s sändebuds missionsresa med fiasko, ty det viktigaste målet – att utvidga blockaden mot Sverige till att gälla även polska (och livländska) hamnar – realiserades inte;¹²¹ om att den Tyska Ordens hamn i Königsberg skulle ha avbrutit kontakterna är ej heller något känt. Det fördelaktiga däremot som låg i ett förnyande av alliansen med Polen av den 8 juni 1516 (det är f ö okänt om

den ratificerades av Kristian), omintetgjordes inom kort genom att Kristian slöt förbund med Vasilij III (2 aug 1516). Det vittnade f ö om Kristians dubbelspel gentemot jagellon. Detta till trots förblev Danzigs handelsrelationer till Danmark, liksom även till Sverige, i princip normala fram till år 1520, fastän man måste understryka, att Sigismund I:s hov antagligen inte kände till det dansk-moskovitiska fördraget.

Märkbart var i alla fall, att det i Östersjöområdet före år 1517 hade ägt rum en polarisering av ställningarna i den dansk-svenska konflikten: ett för Kristian gynnsamt ställningstagande gjorde Ordens-Preussen och Moskva, neutrala var Polen med Litauen och Livland. Det kvarstår som en oförklarad sak, varför inte riksföreståndaren Sten Sture d y försökte ta chansen att söka ett fullständigare närmande till de neutrala stater, som var vänligt sinnade mot honom och som var fientligt inställda till Vasilij's expansionsplaner. Törhända tvingade just det hänsynstagandet den svenske riksföreståndaren till återhållsamhet. Han skulle ha utsatt sig för konflikt med Moskva om ett närmande hade skett till Sigismund eller till Livland. För det andra hade ända fram till slutet av 1519 ingen officiell uppmuntran inkommit till Sture från polskt-litauiskt håll.¹²² Danmark hade f ö allt mer börjat närma sig Tyska Orden, eftersom man i huvudsak räknade på dess hjälp vid en omringning av Sverige, vilket i sin tur inte motsvarade högmästaren Albrechts och hans främste rådgivare Dietrich von Schönbergs strävanden.¹²³

Emellertid följde, under inflytande av Albrecht, en försämring av förhållandena mellan Kristian och Danzig. Efter att i början av år 1518 ånyo ha utverkat en kejsarens bannlysning av svenskarna (5 jan) försökte den danske regenten, återigen fruktlöst, åstadkomma att den utverkades även på hamnen i Danzig.¹²⁴ Vid årsskiftet 1518–1519 började danska kapare även beslagta danzigiska fartyg på väg till Sverige. I början av år 1519 krävde Kristian II på det bestämdaste att rådet i Danzig skulle inställa handelsutbytet med Sverige. Han åberopade Sigismund I:s mandat (av 1516), vilket, som vi vet, inte innehöll något fullständigt handelsförbud. Kristian, som hotade avstänga Öresund, försökte också tvinga Danzig till att utöva tryck på svenskar. Rådet i Danzig fick emellertid löfte om gottgörelse för de redan förlustdrabbade köpmännen. Man lovade i gengäld Kristian att iakttaga en skärpning av förbudet mot – men inte att bryta – handeln med Sverige.¹²⁵ I verkligheten upprätthölls i fortsättningen de danzig-svenska kontakterna, trots att svenska kapare tvingade fartygen att gå till danska hamnar. På hösten 1519 sände Sten Sture d y egna fartyg med varulast till Danzig, kallade dess råd för »mina särskilt goda vänner och grannar»¹²⁶ och bad om utseglingstillstånd för ett krigsfartyg, som beställts vid ett skeppsvarv i Danzig.

V.

I slutet av år 1519 skulle emellertid ett försök göras till ett politiskt närmande mellan Sigismund I:s Polen och Sten Sture d y:s Sverige. Till detta bidrog en markant tillspetsning av det internationella läget, det faktum att Danmark vidtagit militär

aktion mot Sverige samt det förestående krigsutbrottet mellan Polen och Albrecht, Ordenshögmästaren.

Samtidigt pågick Sten Stures inre strider med landets opposition. I spetsen för den stod den nye ärkebiskopen i Uppsala, Gustav Trolle. Denne kämpade för att bevara kyrkans oberoende och egendom, vilket stod i strid med riksföreståndarens centraliseringsprogram, där Sten Sture hade stöd av sin främste rådgivare, kansler Peter Jakobsson Sunnanväder. I en dramatisk kamp besegrade Sture ärkebiskopen, som år 1517 fängslades och berövades sin dignitet samt tvingades att avsäga sig sitt ämbete. Som hans efterträdare var tänkt det påvliga sändebudet till Norden, Giovanni Arcimboldi. Han uppbackades också av Sten Sture. Men det stötte på motstånd från påvedömet. Under inverkan av Kristians aktion följde, såsom ovan nämnts, den kejserliga bannlysningen av Sverige år 1518. Följande år i september belades Sture, hans anhängare och Arcimboldi med interdikt från påven. Kristian II var den som skulle ombesörja detta. Sverige befann sig således i en mycket kritisk situation inför en ny dansk aggression och utan några politiska eller ideologiska bundsförvanter.¹²⁷

Men också Polen och Sigismund I:s Litauen befann sig år 1519 i en ganska svår situation som resultat av högmästaren Albrechts allians med Vasilij III samt det uttryckliga stödet till Orden från några furstar i det Tyska Riket. Oklar var i fortsättningen också Kristian II:s hållning. Men det var tydligt, att Polen inte längre kunde räkna med Danmark, som förberedde anfallskrig mot Sverige.¹²⁸

Influerad av ryktet om storfurstens rustningar hade den polska sejmen, som sammankallats i Thorn den 25 nov 1519, att samman med Kungliga Preussens ständer avgöra frågan om en krigsförklaring mot Orden.¹²⁹

Dessa var de betingelser, under vilka man skulle se sig om efter bundsförvanter i Balticum. Mot Danmarks tvetydighet, mot Livlands bundenhet till Ordens politik och mot de vändiska hansestädernas beroende av Kristian II (Öresundsfrågan) mot detta kunde såsom enda bundsförvant bara återstå Sten Stures Sverige, landets isolering och dess inrikes svagheter till trots (f ö kände man säkert ännu inte till något i Kraków om det påvliga interdiktet). Sigismund hade för avsikt att knyta relationer med svenskarna. En av hans hovmän skulle verka som medlare och den 23 sept 1519 skickade han denne till Danzig, på dess råds anhållan, såsom befälhavare för en legotrupp. Mannen var Nikolaus Storcz (alias Sturz) från Rudnice, som tidigare fyllt funktionen som befälhavare för infanteriet i Litauen. Han skulle hjälpa Danzigborna i förberedelserna för försvar av sin stad.¹³⁰ Han instruerades emellertid också av kungen att ta skriftlig kontakt med riksföreståndaren Sture och att försöka göra denne benägen att ingå förbund med Polen. Det är ej uteslutet, att även rådet i Danzig hade inflytande på Storcz's aktion. Rådet eftersträvade att Kristian skulle bli upptagen av kriget med Sverige för att därigenom avlägsna hotet om ett anfall av hans flotta på staden. Storcz utnyttjade det faktum, att Sture hade rekryterat legoknektar i Danzig och översände genom dem sent på hösten 1519 (i varje fall före den 13 dec) en skrivelse till riksföreståndaren och uppmuntrade honom till att ingå det förbund med Polen, som kung Sigismund kunde vara hågad för.¹³¹ Detta förslag,

som var det första avgivna sedan Alexander Jagellos dagar år 1506, möttes av livligt intresse från Sture. Danskarna hade just inlett en andra invasion och Sten Sture var angelägen om att upprätthålla de goda förhållandena till Danzig. Staden var en oundgänglig leverantör av livsmedel, vapen och knektar p g a den opportunistiska hållningen hos de vendiska hansestäderna inklusive Lübeck. Den 3 jan 1520 avfattade Sture en skrivelse till Danzig, där han åberopade Alexanders legation, som en gång kommit till hans far Svante Nilsson för att sluta alliansavtal. Han uttryckte i skrivelserna åsikten att han själv alltid varit benägen därtill, men att han p g a krigshändelserna, och endast av den anledningen, inte varit i stånd att skicka sändebud till Sigismund. För tillfället beslutade han sig på uppmaning av Nikolaus Storcz för att skicka sändebud för ett alliansavtal mellan de båda kungarikena och de polska städerna (dvs med Danzig). Han lade tonvikten vid att Sigismund låg i krig med Moskva, som dessutom gränsade till ett Sverige, som hårt attackerats av Danmark. Dess regent skulle säkert efter att ha besegrat Sverige stödja högmästarens attack mot Danzig. Efter Kristians framgång i Sverige skulle hansestäderna förlora sina privilegier och belastas med extra tributer. Genom ett förbund med Sverige kunde den polske kungen således undvika både att detta land underkuvades och att hansestädernas ställning undergrävdes (tillsammans med Danzig).¹³² Sture sökte således framhäva värdet av en framtida polsk-svensk allians, som i första hand skulle värna Sverige mot en dansk erövring och för det andra tjäna Polen och Danzig genom att avlägsna det hot, som bestod i en reell samverkan mellan Kristian II och Orden och därmed ett gemensamt anfall av dem mot Danzig. Denna värdering var baserad på en riktig förståelse för politiska realiteter, fastän den till en början huvudsakligen skulle tjäna Sten Sture. För att slutföra frågan om en förbundsakt lät Sture slutligen förkunna utsändandet av kansler Peter Jakobsson till Sigismund I och till hansestäderna, särskilt till Danzig.

Emellertid kom utsändandet av Sture sändebud att fördröjas till följd av att danska trupper ryckte in i Sverige och riksföreståndarens död den 3 febr 1520. Den väpnade kampen med Kristian II upptogs av Sten Stures änka – Kristina Nilsdotter Gyllenstierna – som stöddes av Stockholms borgare och som fö eftersträvade att behålla makten för sin 7-årige son Nils Sture. Kristina och kansler Peter Jakobsson Sunnaväder insåg, att i det rådande läget enda utvägen var att söka stöd i Polen. Man ansåg också, att själva förbundsansbudet inte var tillräckligt, utan att man borde föreslå Sigismund rollen som förmyndare till den minderårige Nils Sture och dessutom protektorvärdighet över Sverige tills Nils Sture uppnått myndig ålder. I Sverige hade i slutet av februari rykten t o m spridits, att Sigismund skulle bli landets »herre och konung».¹³³ Den 26 febr 1520 riktade Kristina Gyllenstierna en skrivelse till Danzig. I den åberopade hon den avlidne Sten Stures planer på att utsända kansler Peter och Stefan Sasse (av lybsk härkomst och skeppare) till Sigismund och Danzig och även till de vendiska städerna. Hon försäkrade att hon var beredd att reservera de svenska slotten för den polske kungen och de vendiska städerna (i egenskap av Sveriges bundsförvanter). Hon oroades av tanken på vad som skulle bli följden av Kristian II:s hjälp till högmästaren, om Kristian skulle lyckas erövra Sverige och hon åberopade li-

kaledes de hotfulla konsekvenser som detta skulle föra med sig för handestäderna.¹³⁴ Samtidigt fick den svenske kanslern anvisningar till förhandlingarna om en allians med Danzig, Lübeck och de övriga vendiska städerna. De innehöll ett förslag att överlåta svenska slott till dessa städer, vidare att genom dessa städer utvinna full seglationsfrihet och fri handel enligt samma principer som för landsinvånarna. Därvid skulle garantier lämnas om tullfrihet och rätten för hansestädernas borgare att bosätta sig i Sverige. Städerna skulle också få militärt bistånd i händelse av anfall (från Kristian II).¹³⁵ Den 5 mars vände sig Stockholms stadsråd till Danzig med en redogörelse för utvecklingen av läget i Sverige och kansler Peters mission till Sigismund och Lübeck. Rådet vädjade till Danzig om hjälp.¹³⁶

Trots att läget försämrats för Kristina Gyllenstierna p g a oppositionen inom det svenska riksrådet, som i början av mars hade valt Kristian II till Sveriges regent, avsåg hon inte, påverkad av kansler Peter, att kapitulera, eftersom hon fortfarande innehade Stockholm. Till Danzig sändes senast i mitten av mars sändebuden kansler Peter Jakobsson Sunnanväder och Steffan Sasse tillsammans med den minderårige Nils Sture. Sändebuden kom fram dit i slutet av mars (senast före den 4 april).¹³⁷ De hade för avsikt att bege sig till kung Sigismund, som från slutet av november 1519 uppehöll sig i Thorn.

Ankomsten av den svenska legationen sammanföll med första etappen av kriget mellan Polen och Orden. Detta krig hade börjat den 31 dec 1519. Bristen på artilleri och legoknektar bidrog till att den polska framstöten mot Ordens-Preussen till en början gav dåligt resultat. Först mot slutet av mars lyckades man erövra biskops-Pomesanien med Marienwerder*. Kriget visade sig bli ett svårt och kostsamt företag, som slukade alla reserver av både krigsfolk och finanser för det jagellonska Polen. En serie diplomatiska interventioner, som låg i högmästarens intresse, hade f ö börjat hos kung Sigismund i Thorn. Otvivelaktigt nåddes man dessutom av nyheterna om Kristian II:s framgångar i Sverige och om riksföreståndaren Sten Sture d y:s död. Detta komplicerade frågan om en planerad allians med Sverige. Det råder inte något tvivel om att Danzigs hållning i den dansk-svenska konflikten också hade sin speciella inverkan. Danzig hyste ständigt farhågor för repressalier i Öresund från Kristians sida, farhågor, som också delades av de vendiska hansestäderna.

Dessa, med Lübeck i spetsen, var i början av år 1520 böjda för en koalition mot Danmark, som inskränkte deras privilegier. Även Danzigs deltagande i denna koalition ansågs nödvändigt. Rådet i Danzig beslöt sig i samförstånd med Sigismund I för att sända representanter till det möte mellan städerna, som var utsatt till den 20 mars 1520 i Stralsund. I den instruktion, som sändebuden fick, krävde emellertid rådet, att en eventuell 10-årig allians mot Kristian också skulle riktas mot Orden. Rådet föreslog även ett närmande till den f ö redan avlidne riksföreståndaren Sten Sture och detta till priset av större privilegier. Om det vid mötet skulle nämnas något om att den polske kungen skulle bli Sveriges *protektor* (Schuttherre), skulle sändebuden från Danzig stödja detta förslag.¹³⁸ Emellertid tvekade de vendiska hansestäderna på

* Detsamma som po. Kwidzyn.

ett möte i Stralsund att ingå ett förbund mot högmästaren, ty denne var ju även underordnad kejsaren. Detta ledde till att hela planen på ett hansestädernas förbund mot Kristian II föll. Ej heller nämndes något som helst om ett eventuellt polskt protektorat över Sverige.¹³⁹ Bara det faktum att rådet i Danzig tog upp denna plan vittnade om att man anknöt till Sten Stures planerade legationsresa till Sigismund, fastän nederlaget för planen på ett förbund med den vendiska hansan inverkade hämmande på Danzigs pro-svenska politik. En andra broms utgjorde Kristians hotelser och de klagomål som under mars rests mot Sigismund beträffande den försörjning som svenskarna fick från Danzig.¹⁴⁰

De till Danzig anlända svenska sändebuden fick därför den 5 april av stadsrådet på sitt förslag om ett förbund och på sin anhållan om hjälp emottaga ett svar fyllt av reservationer: rådet skulle handla såsom den polske kungen skulle bestämma vilken man ämnade framlägga sin uppfattning för något senare. I brevet till Sigismund av den 4 april 1520 gjorde man denne uppmärksam på att Kristian II i händelse av en total erövring av Sverige säkert skulle låta sin flotta bistå Orden.¹⁴¹

De svenska sändebuden lämnade Danzig den 9 april och begav sig med kungligt lejdebrev till Thorn¹⁴² där de förelade Sigismund sina förslag. Den minderårige Nils Sture var också i deras följe. Instruktionen från sändebuden har som ovan nämnts ej bevarats, men tvivelsutan innehöll den ett förslag om allians med Polen (närmare bestämt en polsk-litauisk) mot Danmark, varvid man skulle tillkännage att man var beredd att ställa de Kronan tillhöriga slotten i Sverige under protektorat. Förslaget innehöll dessutom säkert en anhållan om förmynderskap över Nils Sture och över den svenska staten tills Sture uppnått myndig ålder.¹⁴³ Dessa antaganden får sin fulla bekräftelse i den information, som ges av underkansler Piotr Tomicki, den person som stod Sigismund närmast i Thorn. Denne upplyser, att de svenska sändebuden ville underkasta sig (se subdere velle) kungen och betala honom en årlig tribut samt lämna bistånd i kriget mot Moskva.¹⁴⁴ Detta var således ett mycket avancerat anbud: i stället för att bistå Sverige med hjälp mot Kristian II kunde faktiskt Sigismund bli Sveriges protektor för ett 10-tal år och dessutom förvänta sig väpnad hjälp i kriget mot arvfienden Vasilij III.

Anbudet väckte säkert tvivel hos kungen och hans närmaste män, som ju informerats om den aktuella svåra situationen för Kristina Gyllenstierna i Sverige och om framgångarna för den danske regenten. Ett accepterande av det svenska förslaget skulle ha tvingat Polen in i krig även mot Danmark, vilket ytterligare skulle ha uttömt det jagellonska Polens otillräckliga militära reserver. Dessutom hade Sigismund efter utbrottet av kriget med högmästaren i mitten av januari vänt sig till Kristian II med en skriftlig appell om att inte stödja högmästaren och om att hålla fast vid den ingångna alliansen med Polen. Den danske regenten svarade skickligt, att han aldrig hade haft för avsikt att bryta den gamla vänskapen och att han ämnade hålla fast vid förbundet. Kristian anmälde också att han var beredd att medla i kungens krig med Orden.¹⁴⁵

Danskens uppträdande var dock skenheligt, ty redan den 27 febr ingick han ett fördrag med högmästarens utsände Albrecht Dietrich von Schönberg, att man i fram-

tiden skulle ge militärt bistånd i form av 1000–1500 legoknektar¹⁴⁶, om bara situationen i Sverige tillät detta. Sigismund var fortfarande inte fullt medveten om det skenheliga i danskens uppträdande, fastän han anbeföll Danzig att hålla utkik efter och förhindra att hjälptrupper skickades från Danmark till Orden.¹⁴⁷ Därför fick inte den svenska legationen genast något svar på sina förslag, vilka kungen och hans omgivning närmare måste begrunda.

Förutom den svåra krigssituationen i Ordens-Preussen och nyheterna om att Kristian II erkänts som Sveriges regent, skulle otvivelaktigt också förhandlingarna med Orden komma att ha sin inverkan på Sigismunds förhållande svar. Förhandlingarna pågick under tiden 10 april – 23 maj 1520 med hjälp av tysk-ungerska medlare och kunde ha lett till ett upphörande av krigshandlingarna. Detta skulle ha underlättat kungens beslut. Det förefaller som om de antydningar, som gavs av de danzigska sändebud, som vistades i Thorn i mitten av maj, skulle ha haft ett visst inflytande på kungen. Sändebuden hade av sin myndighet uppmanats att visa försiktighet i behandlingen av de svenska sändebudens förslag. Kungen borde varnas för att ingå ett förbund med Sverige, ty det landet kunde inte försvaras från Danzig. Om däremot Sigismund sände sin befälhavare och trupper till Sverige, så skulle han utsätta sig för stora risker, ty man kunde inte räkna så mycket med svenskarna. Följden av detta skulle bli krig med Danmark (13 maj 1520).¹⁴⁸

Trots fortsatta vädjanden från Stockholm om hjälp från Danzig för de svenska sändebuden¹⁴⁹ och trots nyheterna om vissa framgångar i kriget mot Kristian, betraktade rådet i Danzig hela situationen i Norden nyktert. Detta »kalla kalkylerande», så kritiserat av L Sjödin,¹⁵⁰ räknade emellertid med realiteterna och förbjöd att bryta med den skenhelige, men segerrike Kristian, i vars hand fortfarande den outhärliga trafikådern Öresund fanns, som – vilket ju stod klart – då genast skulle stängas för fartyg från Danzig, som var underordnat den polske kungen, Sveriges protektor.

Vi känner ej innehållet i Sigismunds slutgiltiga svar till den svenska legationen. Det blev avgivet någon gång efter mitten av maj 1520. Svaret måste emellertid ha varit negativt med tänke på Danzigs ståndpunkt och den ännu i kraft varande »illusionen» med avseende på Kristian; ett negativt svar, ehuru med försäkran om välvilja gentemot svenskarna och t o m beredvillighet till ett förbund, som skulle avse militärt bistånd, dock först efter det att Polen slutit fred med Albrecht. Detta var dock en svag kompensation som betydde att Sigismund drog sig ur det svenska engagemanget.

Kansler Peter Jakobsson Sunnanväder återvände förmodligen i slutet av maj tillsammans med Nils Sture till Danzig, där han utan någon större framgång försökte värva legoknektar för att undsätta Stockholm, som var belägrat av Kristian sedan andra hälften av maj. Eftersom rådet i Danzig själv behövde sjöfolk och legoknektar för det utdragna kriget med Orden, fick Peter svårigheter med rekryteringen, vilket gjorde att man i Stockholm misstänkte honom för att vara överksam.

I slutet av juli 1520 lyckades han t o m få ett särskilt intyg av två sjömän från Danzig, i samband med rådets i Danzig uttalande angående anklagelsen, som riktades mot honom avseende den otillräckliga värvningen av legoknektar för Sverige: för sin påstådda överksamhet skulle han straffas i form av konfiskering av de pengar och

varor, som han infört.¹⁵¹ Det var antagligen på Kristina Gyllenstiernas begäran, som lille Nils Sture återsändes till Sverige sommaren 1520.

Peter Jakobssons sista förhoppningar om militärt bistånd från Polen, sedan dess krig med Ordensstaten var slut, grusades sommaren 1520. Till följd av att Kristian II skickat undsättning till Albrecht i juni, bröt högmästaren de redan långt komna fredsförhandlingarna i Thorn och återupptog striderna. Den 7 juli föreslog Peter rådet i Danzig att man skulle hjälpa honom att organisera en undsättning (dvs för det fortfarande belägrade Stockholm), sedan nu förhandlingarna brutit samman mellan Polen och högmästaren och som en följd av den planerade väpnade polsk-svenska alliansen. Han bad således om tillåtelse att köpa 1–2 fartyg, för sjöfolksrekrytering samt spannmål till manskapets förplägning. Han tog även kontakt med Nikolaus Storcz och föreslog honom att komma över till Sverige för krigstjänstgöring tillsammans med legoknektstruppen.

Förslaget som rörde försäljningen av fartyg väckte genast reservation hos rådet i Danzig, som fruktade repressalier från Kristian II mot fartyg från Danzig. I ett brev från rådet, som sändes till dess sändebud i Thorn (7 juli) och som innehöll hela texten till Peter Jakobssons förslag, rekommenderade därför rådet varsamhet och att spörsmålet framlades för Sigismund I.¹⁵² Nikolaus Storcz anhöll hos kungen om tillstånd att åka över till svenskarna för krigstjänstgöring. Han framlade även svenskarernas avsikt att köpa fartyg. Kungens svar (15 aug 1520) var emellertid avgjort negativt: innan krigshandlingarna mot Albrecht upphört, fick Storcz inte bege sig till Sverige och rådet i Danzig fick inte sälja några fartyg dit.¹⁵³ Detta betydde slutet på de allehanda planer, som Peter Jakobsson Sunnanväder haft. Dessutom hade Kristian II firat triumf. Han mottog den 7 sept Stockholms kapitulation. Peter Jakobsson lämnade sedan inom kort Danzig. Han fruktade repressalier från Kristian II, som hos rådet i Danzig krävde ett slut på hans aktioner.¹⁵⁴ Tills vidare uppehöll han sig emellertid i Danzigs omgivning på Kungliga Preussens område. Till Sverige återvände han först sent på hösten 1521 sedan den nye riksföreståndaren i Sverige, Gustav Vasa, återupptagit kampen. Till denne stod han i gott förhållande.¹⁵⁵ I Sveriges historia började en ny epok, i synnerhet sedan Gustav Vasa valts till Sveriges konung (6 juni 1523). Den svenska folkmonarkin hade redan sin krönte regent och hade inlett utformningen av sina relationer till jagellonerna på andra grundvalar än de tidigare och på andra villkor. Ser man till de litauisk-polska jagellonernas dynastiska och politiska strävanden, var Sverige en passande samarbetspartner ända till andra hälften av 1500-talet, då frågan om Livland och Estland skulle framkalla ett nytt element – av konkurrens och krig.

Om man betraktar de politiska relationerna mellan det jagellonska Polen-Litauen och Sverige under Sture-epoken som en helhet, måste man till sist understryka, att de avslöjade en uttrycklig strävan till ömsesidigt närmande. Dessa strävanden utflödade såväl från de litauisk-polska jagellonernas dynastiska läger, som från riksföreståndarna själva. Hos jagellonerna var det huvudsakligen bestämda, dynastiska men även militära och politiska strävanden, som utgjorde grundvalen: striden med Moskva och, mot slutet, med Orden. För riksföreståndarna gällde det däremot hotet från

Danmark och tidvis även från Moskva. Men en annan grundval för strävandena utgjorde hela tiden vissa ekonomiska band, särskilt mellan det kungliga polska Danzig och finska och svenska städer, med huvudstaden Stockholm i spetsen. Vad dessa strävanden åstadkom var det faktum, att, under de tider då hotet var som störst, och då den vendiska Hansan var svag och under ständigt tryck från Danmark, det kungliga polska Danzig var den »gode grannen» för det kämpande Sverige genom att, med jagellons samtycke, stödja landet åtminstone genom att inte bryta handelsförbindelserna.

Om Polen under Sigismund slutligen beslutade sig för att inte engagera sig i den politiska och militära striden för att försvara Sverige, var anledningen därtill, pro primo, nödvändigheten av ett krig med Tyska Orden, avseende de för Polen så viktiga områdena vid nedre Weichsel* och, pro secundo, omöjligheten att splittra krafterna i en strid med ännu en motståndare – Danmark.

Härvidlag hade man – med undantag av Danzig – i den polska statens högre kretsar (dvs i synnerhet bland magnaterna) heller inga ekonomiska intressen för Sverige. Men det skall till sist tillfogas, att även i början av riksföreståndaren Gustav Vasas tid (sommaren 1521 – 1523) var Polen och Danzig – trots allt – det enda stödet för Sverige i dess svåraste tid, i dess kamp för politiskt oberoende.

Det bör alltså fastslås, att i historien om de polsk-svenska relationerna, förtjänar tiden 1471–1520 att definieras som vänskaplig, en tid, som öppnade *möjligheterna* för ett politiskt närmande i form av en personalunion eller ett förbund. Och man måste ge de forskare rätt, som vill se de första ansatserna till den kommande polsk-svenska unionen under Sigismund III Vasa redan under Sturetiden, då det jagellonska Polen-Litauen utvecklades till Sveriges främste bundsförvant i Balticum.

Schweden im Bereich der Politik der Jagiellonen an der Jahrhundertwende 15./16.

Der Artikel knüpft an die früheren Arbeiten von O Halecki (1930), M Malowist (1935) und G Carlsson (1961) an, fusst jedoch auf einer breiteren Quellengrundlage, neu erschlossene Archivquellen mit eingeschlossen (Göttingen, Stockholm, Kopenhagen, Gdańsk, Warschau) und berücksichtigt auch das neuere schwedische und polnische Schrifttum.

Im Teil I wurde gezeigt die Konzeption der Thronübernahme in Schweden durch den Grossfürsten von Litauen, Alexander, der 1496 mit einem derartigen Vorschlag gegenüber Sten Sture dem Älteren auftrat, in der Zeit, als Finnland am stärksten durch den Grossfürsten von Moskau, Ivan III, bedroht wurde. Der Schöpfer dieses Vorschlags war vermutlich ein portugiesischer Abenteurer, Marcus Lucius Salterius, der auch eine "Descripcio Swecie" verfasste. Salterius hat dabei stark die Notwendigkeit betont, das Zugeständnis des schwedischen Volkes für die Wahl des künftigen Herrschers zu erlangen. Die Verwirklichung dieses Entwurfs würde zu einer litauisch-

* Detsamma som po. Wisla.

schwedischen Personalunion führen, die nicht nur gegen Moskau, sondern auch gegen Livland gerichtet würde. Die Sieg Hans' I. von Dänemark über Sten Sture im Herbst 1497 hat jedoch dazu geführt, dass diese Absichten aufgegeben wurden. Zugleich bemühte sich der Hof des polnischen Jagiellonen, Johann Albrecht, durch die Gesandtschaft in den Jahren 1496–1497, den schwedischen Thron für den jüngsten Jagiellonen, den Sigismund, zu gewinnen; es handelte sich dabei um eine Initiative des Bischofs von Ermland, Lucas Watzenrode, der den Deutschen Orden aus Preussen zu verdrängen und einen grossen Staatenblock unter der Herrschaft des Hauses der Jagiellonen zu errichten trachtete. Auch dieser Gedanke musste wegen der dänischen Erfolge aufgegeben werden.

Im Teil II wurde die Anknüpfung der polnischen Beziehungen zwischen Polen und dem Grossfürstentum Litauen und Schweden in der Zeit des Alexander Jagiellonen (1501–1506) analysiert, die aufgrund der Vorschläge des Bischofs Watzenrode und in Anlehnung an die "Descriptio Swecie" von Salterius erfolgte; sie wurde damals in die sog. Libri legationum, einen Teil der Kronmatrikel, nach der Anweisung des Kronkanzlers Jan Laski eingetragen. Für Alexander war es von grösster Wichtigkeit, Schweden in der Zeit des Reichsverwesers Svante Nilsson (1504–1512) für den gemeinsamen Kampf gegen Vassilij III, den Grossfürsten von Moskau, zu gewinnen. Die schwedische Gesandtschaft ist jedoch in Krakau (poln. Kraków) erst nach der Wahl des neuen polnisch-litauischen Herrschers, im Frühjahr 1507 eingetroffen; der neue König war aber nur an einem Kampf gegen Moskau um die weissrussischen Gebiete interessiert.

In den Teilen III–IV wurden die sich verändernden polnisch-schwedischen Beziehungen in den Jahren 1507–1519 analysiert, welche durch eine Annäherung Sigismunds I. an Dänemark von Hans I. und Christian II. von Oldenburg gekennzeichnet waren. Sie trachteten nach einem Bündnis mit Polen, um Schweden unter Svante Nilsson und dann Sten Sture dem Jüngeren (seit 1512) zu isolieren. Trotz der Bemühungen von Jan Laski um ein Bündnis mit Schweden wurde 1509–1510 ein polnisch-dänischer Bündnisvertrag in Kopenhagen abgeschlossen; von der polnischen Seite wurde er als eine Erneuerung der Akte vom Jahre 1419 angesehen, die auch Schweden umfasste. Der von Natur aus konservative Sigismund I. war kein Anhänger der oppositionellen Tätigkeit der Schweden gegen die in seinen Augen legale dänische Macht und neigte zu einer Erneuerung des Bündnisses mit Dänemark noch 1516, wobei es auch um die Sicherung der Handelsfreiheit für Danzig (poln. Gdańsk) ging; die Stadt war für Polen die Hauptnachrichtenquelle und Vermittler in den skandinavischen Angelegenheiten und sie war an der freien Seeschifffahrt über den Öresund interessiert. Trotzdem verzichtete Danzig trotz des dänischen Drucks nicht auf die Aufrechterhaltung der Handelskontakte mit Schweden, die mit der Einwilligung des Königs von Polen aufrechterhalten wurden; nur die Waffenlieferungen und Söldner aus dem Danziger Hafen blieben aus.

Im Teil V wurde die Veränderung in dem System der polnisch-schwedischen Beziehungen im Jahre 1519 analysiert, als sich die Drohung eines Krieges Polens mit dem Deutschen Orden abzeichnete, und Christian II, mit der ganzen Kraft Schweden

angegriffen hat. Damals, in den Anfängen des Jahres 1520 kam der letzte Versuch Sten Sture's des Jüngeren zum Vorschein, sich an Sigismund zu nähern, welcher in Schweden nun einen Bundesgenossen in dem Kampf gegen den Deutschen Orden und seinen stillen Genossen – Dänemark erblickte. Die schwedische Gesandtschaft Christinas Nilsdotter Gyllenstierna, der Witwe des plötzlich verstorbenen Reichsverwesers mit dem Kanzler Peter Jakobsson Sunnanväder hat im Frühling des gleichen Jahres in Thorn (poln. Toruń) vergeblich versucht, die Hilfe des Königs von Polen zu gewinnen, dem man dafür das Protektorat über Schweden für die Zeit der Minderjährigkeit des Nils Sture, Christinas Sohns, und Hilfeleistungen auch gegen Moskau versprach. Die Verwicklung in den schweren Krieg gegen den Deutschen Orden und seine Angst vor der Unzufriedenheit Dänemarks hatten es, auch unter dem Einfluss von Danzig, zur Folge, dass diese Vorschläge nicht angenommen wurden.

Die politischen jagiellonisch-schwedischen Beziehungen in den Jahren 1471–1520 wiesen jedoch auch deutlich erkennbare Bestrebungen nach einer gegenseitigen Annäherung auf. Die Grundlage dafür bildeten bei den Jagiellonen bestimmte dynastische sowie politisch-militärische Tendenzen: der Kampf gegen Moskau und dann gegen den Deutschen Orden; bei den Reichsverwesern waren es: die Bedrohung von Seiten Dänemarks, zeitweilig auch von Seiten Moskaus. Diese Tendenzen waren durch bestimmte wirtschaftliche Verbindungen insbesondere zwischen dem königlich-polnischen Danzig und den schwedischen und finnischen Städten mit der Hauptstadt Stockholm an der Spitze bedingt. Es war vornehmlich Danzig, welches für das kämpfende Schweden der "gute Nachbar" war, welches Schweden unterstützte, indem es die Handelskontakte aufrechterhielt, mit Einwilligung der Jagiellonen. Sigismund I. konnte 1520 sich nicht für eine bewaffnete Intervention in Schweden entschliessen, da er einen Kampf um die für Polen lebenswichtigen Gebiete an der unteren Weichsel zu führen gezwungen war und den Kampf mit einem weiteren Gegner Dänemark fürchtete. Die polnisch-schwedischen Beziehungen der Jahre 1471–1520 dürfen als freundschaftlich bezeichnet werden, da sie die Möglichkeiten einer weitgehenden politischen Annäherung in der Form einer Personalunion oder eines polnisch-litauisch-schwedischen Bündnisses zum Vorschein gebracht haben. In der Herrschaftszeit der Sture ist das jagiellonische Polen und Litauen zum freundlichen Hauptpartner Schwedens in einer für dieses Land schwierigen Periode in der baltischen Zone aufgewachsen.

NOTER

1. Utförligast i Z Nowak, Przymierze Polski i Litwy z państwami unii kalmarskiej w 1419 r, *Zapiski Historyczne*, vol 34, häfte 3, 1969, sid 46 ff.
2. Tryckt i *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, utg M Dogiel (cit Dogiel), vol 1, Wilno 1758, s 353–355; *Sverges traktater med främmande magter*, utg O S Rydberg, vol 3, Stockholm 1895, nr 450a, s 37–41.
3. En med rätta gjord korrigerig av Z Nowak, Przymierze, s 69 i strid med tidigare åsikter hos A Prochaska, Przymierze Władysława Jagielly z Dania, *Rozprawy Akademii Umiejetności, Wydz hist-filozof*, vol 48, Kraków 1906, s 144.
4. Sverges traktater, vol 3, nr 450b, s 41–46.
5. Z Nowak, Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 roku, *Zapiski Hist*, vol 36, häfte 3, 1971, s 65 ff.
6. K Kumlien, Karl Knutsson i Preussen, Stockholm 1940; M Biskup, Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzynastoletniej 1454–1466, Toruń 1952, s 171 ff; jfr även M Biskup, Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466, Warszawa 1967, s 89 ff, 237 ff. – Kasimir Jagello stod i penningsskuld till Knutsson. Skulderna utgörande lån, som förmedlats av stadsrådet i Danzig, kvarstod alltsedan tiden för Knutssons vistelse i denna stad.
7. G A Lögdberg, De nordiska konungarna och tyska orden (1441–1457), Uppsala 1937, s 234 ff.
8. M Malowist, Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szwecji w latach 1471–1503, Warszawa 1935, s 42–45; K Kumlien, Sverige och hanseaterna, Stockholm 1953, s 275 och 383.
9. E Lönnroth, Från svensk medeltid, Stockholm 1961, s 113 ff.
10. E Lönnroth, Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. *Göteborgs Högskolas Årsskrift*, vol 46, 1940, s 254–264.
11. S U Palme, Sten Sture den äldre, Stockholm 1950, s 186; L Sjödin, Några handlingar från Sturetiden, *Personhistorisk Tidskrift*, vol 67, 1970, s 104–119.
12. Jfr Staatsarchiv, Wien, Maximiliana, vol 9b, k 108 – 21 X 1505 – , ärkebiskopen i Magdeburg, Ernest, till den romerske kejsaren Maximilian »Wann aber diss uebel vornemen der Sweden vill andern underthanen kegen yren königen, fursten und hern (. . .) ein boeser obenbilt geberen wolte».
13. K Kumlien, Maximilian I av Habsburg och Sten Sture den äldre, *Historiska studier tillägnade Folke Lindberg*, Stockholm 1963, sid 44.
14. Ibidem, s 41 ff.
15. G Kellermann, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan. I. Under äldre Sturetiden 1470–1497, Stockholm 1935, s 249.
16. H Wiesflecker, Kaiser Maximilian I, vol 1, München 1971, s 271 ff.
17. S Kraft, Sveriges historia till våra dagar, vol 3, Senare medeltiden, Stockholm 1944, s 251 ff.

18. C G Styffe, *Bidrag till Skandinaviens Historia* (cit Styffe, *Bidrag*), vol 4, Stockholm 1875, s 122, 128 och 129.
19. *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch* (cit LEK), Abt II, vol 1, utg L Arbusow, Riga-Moskau 1900, nr 328.
20. *Ibid*, nr 405.
21. Styffe, *Bidrag*, vol 4, nr 137, 139 och 140.
22. Utsändandet av legationen till Jan Olbracht planerades i början av år 1493. – Jfr *Finlands medeltidsurkunder* (cit FMU) utg R Hausen, vol 5, Helsingfors 1928, nr 4465.
23. LEK, Abt II, vol 1, nr 328 och sid 213, not 1; Styffe, *Bidrag*, vol 4, s 192.
24. Styffe, *Bidrag*, vol 4, s 192; FMU, vol 6, nr 4724.
25. *Ibid*, vol 6, nr 4717; LEK; Abt II, vol 1, nr 449; Non videmus, quid utilitatis sequi possit ex hiis, que nunc practicantur cum magno duce Littuanie, nisi scandalum et futura indignatio sicut alias ex practica cum rege Romanorum habita in tota Germania et Ytalia.
26. Archiwum Główny Akt Dawnych, Warszawa, Libri legationum, vol 2, k 127v–128. Uppmärksamheten riktas första gången på denna beskrivning genom L Golebiowski, *Dzieje Polski za panowania Jagiellonów*, vol 3, Warszawa 1848, s 433, not 95. Tryckt i O Halecki, *La politique scandinave des Jagellons. La Pologne au VIe Congrès International de Sciences Historiques*, Oslo 1928, Varsovie 1930, s 116–117; G Carlsson, *Från Erik Segerssäll till Gustav Vasa. I. Sverige och Polen under medeltiden Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Historiska Serien 6*, Stockholm–Lund 1961, s 20–21, kände blott fragmentariskt till sammandraget ur L. Golebiowskis arbete p g a att han förbisåg O Haleckis utgåva.
27. LEK, Abt II, vol 1, nr 328.
28. G Carlsson, *Från Erik Segerssäll*, s 20–21.
29. G Carlsson, *Hemming Gadh*, Uppsala 1916; jfr också H Gads biografi av G Carlsson, *Svenskt biografiskt lexikon*, vol 16, Stockholm 1964–1966, s 708–713.
30. F Papée, Aleksander Jagiellończyk, Kraków 1949, har s 39 framställt hela Salterius-affären felaktigt. Han har ej noterat den roll Salterius kom att spela redan från åren 1495–96 och antog att Salterius dök upp i Stockholm först år 1498. Han daterar »Descriptio» till detta år, liksom också Alexanders kandidaturutspel.
31. LEK, Abt II, vol 1, nr 728, 729, 752 och 812.
32. Hela »Descriptio Swecie» – tryckt i O Halecki, o c, s 116–117 och på sistone M Biskup, *Szwecja w kregu polityki Jagiellonów na przelomie XV–XVI. (Miedzy unią a przymierzem z Litwą i Polską)*, *Zapiski Historyczne*, vol 43, häfte 3 1978, s 48–50.
33. F Papée, o c, s 12.
34. Styffe, *Bidrag*, vol 4, nr 141; om sändebudens förhandlingar med Sten Sture erinrar Alexander Jagiellończyk även i brev år 1503, jfr längre ned not 47.
35. F Papée, Jan Olbracht, Kraków 1936, s 69; K Górski, *Lukasz Watzenrode, Zycie i działalność polityczna (1447–1512)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s 70.
36. M Malowist, o c, s 140; jfr *Akta Stanów Prus Królewskich*, vol 3, del 1, utg K Górski och M Biskup, Toruń 1961, nr 74, 75, 80 och 250.
37. M Malowist, o c, s 56–58 och s 162–165 (privilegiets av den 13 sept 1496 test i tryck).
38. *Akta Stanów*, vol 3, del 1, nr 328.

39. *Hansisches Urkundenbuch*, vol 11, utg W Stein, München–Leipzig 1916, nr 1073; T Wierzbowski. *Matricularum Regni Poloniae Summaria* (cit MS), vol 3, Warszawa 1909, nr 966.
40. LEK, Abt II, vol 1, nr 629 – jfr även M Malowist, o c, s 143. Här bör emellertid denne författares framställning kompletteras. Den Tyska Ordens plan på en polsk-svensk union som källa till en sådan 15–1600-tals union var inte den enda utan framfördes nära nog parallellt med de polska jagellonernas och Lukas Wattenrodes, vid sidan av Alexander-hovets plan på en litauisk-svensk union.
41. S Kraft, o c, vol 3, s 302 ff; jfr också I Friedlaender, De medeltida svensk-ryska fredstraktaterna 1323–1513, HT, vol 76, 1946, s 132–133.
42. Jfr Styffe, *Bidrag*, vol 4, nr 192, 205, 209, 217, 218.
43. *Ibid*, nr 224.
44. *Acta Alexandri Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae etc* (1501–1506), ed F Papée, Cracoviae 1927, nr 156.
45. *Acta Alexandri*, nr 97, s 136 – i det genom sändebudet Jan Bochotnicki avgivna kungsvaret nämns ej Sverige (texten är dessutom skadad), dock kan följ omnämmande endast gälla detta land »Nam et populosum et locuples . . . habens mineras omnium fere praecipuorum metallorum».
46. *Ibid*.
47. *Acta Alexandri*, nr 160.
48. LEK, Abt II, vol 2, nr 458.
49. Några författare antar, att det över huvud taget inte uppnåddes något resultat. Jfr M Malowist o c, s 157.
50. G J V Ericsson, Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges Medeltidshistoria, Göteborg 1923, s 58, nr 439.
51. *Ibid*, s 59, nr 453.
52. *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* (cit HSH), vol 20, Stockholm 1835, nr 65; *Acta Alexandri*, nr 306.
53. HSH, vol 20, nr 158. G Carlssons åsikt i Från Erik Segerssäll, s 24, not 47, att Heredianus skulle bära titeln doktor är ogrundad; ingenstans i litauiska och polska källor finns denna uppgift, som uppträder först i en senare dansk källa (i samband med en namnförvrängning).
54. Hemming Gadh redogjorde i Lübeck samma år 1511 för sändebudet från Danzig, Georg Zimmermann, för grunden till att utsända Heredianus' legation till det svenska riksrådet. Han konstaterade uttryckligen, att sändebudet föreslagit ett förnyande av vänskapsfördraget av år 1419 med ett tillägg av några »articulos speciales», mot några städer och herresäten – *Hanserecesse* (cit HR), Abt III, vol 6, nr 93, p. 32.
55. HSH, vol 20, nr 66; jfr L Sjödin, Gamla papper angående Mora socken, II, Arvid Siggeasons brevväxling, Västerås 1932, s 512 och s 552, not 1.
56. Jfr Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 75 och 81.
57. Jfr Staatsarchiv, Wien, Reichsregistranten, TT, f 3v–4v, – bannlysningsakten mot svenska anförare inkl Sten Sture (!), Svante Nilsson och andra – Graz, 2 okt 1506.
58. Jfr G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 26.
59. HSH, vol 20, nr 68. – Jfr också HR, Abt III, vol 6, nr 93, p 32 – G Gadh påstod år 1511, att svenska riksrådet var redo blott till att förnya alliansen av år 1419. Jfr också S Kraft, o c, vol 3, s 315.

60. Jfr nedan.
61. J E A Grönblad, *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, Köpenhamn 1857 (cit Grönblad), nr 167; G Carlsson, *Från Erik Segerssäll*, s 27.
62. HSH, vol 20, nr 67.
63. Grönblad, nr 160; G Carlsson, *Från Erik Segerssäll*, s 27 och not 51.
64. HSH, t 20, nr 158.
65. *Ibid* nr 157.
66. Grönblad, nr 167 – Leonard Heredianus' ansträngningar i Kraków att finna läkare för riksföreståndaren var ännu den 10 april 1507 fruktlösa – *ibid*.
67. FMU, nr 5298.
68. HR, Abt III, vol 5, nr 232.
69. *Ibidem*, nr 233; G J V Ericsson, o c, s 59, nr 453; ifr även Stvffe, *Bidrag*, vol 5, nr 169.
70. *Akta Stanów*, vol 5, del 1, utg M Biskup, Toruń 1973, nr 67 s 134.
71. *Scriptores Rerum Prussicarum* (cit SRP), vol 5, Leipzig 1874 s 455.
72. A Gašiorowski, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, *Studia Historyczne*, vol 16, häfte 2, 1973, s 258–259.
73. *Elementa ad fontium editiones*, vol 24, ed C Lanckorońska et G S Jensen, Romae 1971 (cit *Elementa*), nr 3 – kungens icke daterade svar överlämnat genom en tjänsteman till det danska sändebudet (det ungefärliga angivandet av året till »år 1506?», hänför sig sannolikast till slutet av 1507. Kungen säger i svaret ännu om sig själv: »tamquam novus rex»).
74. G Carlsson, *Från Erik Segerssäll*, s 29 tillbakaflyttar oriktigt kung Hans' första anbud till början av 1507, innan den svenska legationen anlät till Kraków. Första nyheten om Hans' bemödanden att för sin son vinna Elisabet Jagellonikas hand, stammar från Sigismund I:s brev till Lukas Watzenrode av den 8 april 1508 – *Acta Tomiciana*, vol 1, Appendix, Poznań 1852, s 29.
75. Utförligare G Carlsson, *Från Erik Segerssäll*, s 29–30; W Pocięcha, *Geneza holdu pruskiego (1467–1525)*, Gdynia 1937, s 75.
76. W Pocięcha, o c, s 75; *Akta Stanów*, vol 5, del 2, utg M Biskup, Toruń 1974, nr 162, s 69, detta faktum har undkommit G Carlssons uppmärksamhet.
77. Protokollet från rådspöningen i Petrikau av den 30 mars 1509 har hittills varit okänt för forskarna. Det har publicerats i *Akta Stanów* vol 5 del 2, nr 162, s 69–71.
78. E Hoffmann, *Danzigs Verhältnis zum Deutschen Reich in den Jahren 1466–1526*, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, vol 53, 1911, s 12 ff.
79. Jfr M Biskup, *Stosunek Gdańska*, s 177 ff.
80. *Acta Tomiciana*, vol 1, Appendix, s 31.
81. Om Hans v Köckritz jfr D v Köckritz, *Geschichte des Geschlechts von Köckritz von 1209–1512 und der schlesischen Linie bis in die Neuzeit*, Breslau 1895, s 159 ff; S Nowogrodzki, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łuzycach 1479–1506*, Kraków 1937, s 88, 134–138.
82. HR, Abt III, vol 5, nr 447, s 540–541.
83. *Akta Stanów*, vol 5, del 2, nr 167, s 119; jfr också nr 175, s 177.

84. Jfr längre ned.
85. Riksarkivet, Stockholm, Sturearkivet, Kopiebok A.6 (Hans Brasks Kopiebok), f 67–69 – jfr längre ned.
86. HR, Abt III, vol 5, nr 589, 590 och 592.
87. HR, Abt III, vol 5, nr 436, 443, 444, 446 och 449.
88. Ibid, nr 449.
89. Ibid, nr 445, 453, 459, 460, 461 och 463.
90. Utförligare är G Olsson, Freden i Köpenhamn 1509, *Studier tillägnade Curt Weibull*, Göteborg 1946, s 313 ff.
91. *Sverges traktater*, vol 3, s 548–552; G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 31–32 lägger för stor tonvikt på Sigismund I:s pro-danska sympatier och på Köckritz' agerande. Denne skulle vid de dansk-svenska förhandlingarna i Köpenhamn deltaga för att utöva tryck på de svenska sändebuden; något dragande av sådana slutsatser tillåter emellertid för närvarande inte källorna.
92. HR, Abt III, vol 5, nr 443.
93. Riksarkivet, Stockholm, Sturearkivet, Kopiebok A.6 f 67v–68; G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 33 betraktar felaktigt texten »Commissio propria Regie maiestatis» såsom tillhörig Köckritz' legationsinnehåll. I själva verket är detta slutdelen av en bekräftelseskrift för Köckritz vid Svea Rikes ständer av den 16 april 1509, och ej början till någon instruktion.
94. Bilag til kong Hans's brevbog eller forhandlinger mellem kong Hans og fremmede stater fra 1505 til 1513, *Aarberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv*, vol 1, Kjøbenhavn 1852–5, nr 14; *Elementa*, vol 24, nr 4.
95. Dogiel, vol 1, s 355–356. J Laski uppträder i slutformeln av »Per manus», vilket uttryckligen vittnar om hans roll. G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 34 har ej noterat den polska sidans tolkning av traktatet.
96. Dogiel, vol 1, s 356–357.
97. HR, Abt III, vol 6 nr 13.
98. *Akta Stanów*, vol 5, del 2, nr 272.
99. HR, Abt III, vol 6, nr 93, s 67–68.
100. G Carlsson, Hemming Gadh, s 226 och not 1.
101. HR, Abt III, vol 6, nr 196; *Akta Stanów*, vol 5, del 3, nr 299; E Kestner, Eberhard Ferber, Bürgermeister von Danzig, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, vol 2, 1880, s 53 ff; G Carlsson, Hemming Gadh, s 238.
102. G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 35.
103. Jfr M Malowist, *Wschód a Zachód Europy w XIII–XVI wieku*, Warszawa 1973, s 77 ff.
104. G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 35.
105. *Sverges traktater*, vol 3, s 560–564.
106. Jfr G Carlsson, Sten Sture d y En karaktärstudie, *Scandia*, vol 2, 1929, s 116 och följ; G T Westin, Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517, Lund 1957, Jfr också G T Westin, *Maktkamp i senmedeltidens Sverige*, Stockholm 1971, s 57 ff.
107. R Bergström, *Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517–1523*, Uppsala 1943, s 40.

108. W Czapliński, K Górski, *Historia Danii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s 116.
109. R Bergström, o c, s 11 ff; *Acta Tomiciana*, vol 3, nr 216, 331 och 592.
110. W Pociecha, o c, s 61 ff.
111. Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 436.
112. G T Westin, Riksföreståndaren, s 253 och not 5.
113. G Carlsson, Från Erik Segerssäll, s 36. En felaktig uppfattning om det polska (kungliga) initiativet uttryckte även R Bergström, o c, s 23.
114. Jfr W Pociecha, o c, s 61 ff.
115. *Sverges traktater*, vol 3, Bihang nr 36, s 715–716; R Bergström, o c, s 16.
116. *Handlingar till Nordens historia*, vol 1, utg L Sjödin, Stockholm 1967–1969 (cit Sjödin, *Handlingar*) nr 198a; *Elementa*, vol 24, nr 5; *Acta Tomiciana*, vol 4, nr 42 och 53, Woj. Archiwum Państwowe (cit WAP) Gdańsk, 300, 29, nr 6, k.188.
117. Dogiel, vol 1, s 357–358; *Acta Tomiciana*, vol 4, s 88.
118. R Boeszoermy, Danzigs Teilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Christian II von Dänemark. I, Programm der Realschule erster Ordnung zu St. Petri und Pauli, Danzig 1872, s 13 (på grundval av den idag förlorade G Zimmermanns rapport – »Acta internuntiorum» – Vilna 2 juni 1516). Den finns dock bevarad även i en recessvolym från Kungliga Preussens ständermöten, WAP Gdańsk, 300, 29, nr 6, k.187 ff.
119. *Acta Tomiciana*, vol 4, nr 89; Sjödin, *Handlingar*, vol 1, nr 233; *Elementa*, vol 24, nr 13; – Jfr också C F Allen, *De tre Rigers Historie 1497–1536*, vol 2, Kjøbenhavn 1865, s 441.
120. Sjödin, *Handlingar*, vol 1, nr 234 och 282; *Elementa*, vol 24, nr 9 och 11.
121. *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, vol 3, utg L Arbusow, Riga 1910, nr 66, p 57; jfr också R Bergström, o c, s 27.
122. R Bergström, o c, s 40 var av den meningen, att Sten Sture d y förbisåg den för honom fördelaktiga politiska konjunkturen i det östra Östersjöområdet. Denne författare har emellertid ej beaktat ett problem: hotet mot Finland från Moskva, bl a i händelse av en jagellonsk-svensk allians. Detsamma gäller Bergströms åsikt om det polska alliansanbudet; han förbiser den omständigheten, att anbudet inte var avfattat i Sigismunds läger – jfr ovan.
123. E Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, vol 1, Leipzig 1892, s 303 ff, vol 2, s 10–13 och s 45–49; Sjödin, *Handlingar*, vol 1, nr 438 och 488.
124. Sjödin, *Handlingar*, vol 1, nr 477 och 500.
125. HR, Abt III, vol 7, nr 189, 192, 193 och 196.
126. Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 491 – Kalmar, 17 sept 1519; R Boeszoermy, o c, del 1, s 21.
127. S Kraft, o c, vol 3, s 364 ff; A Kersten, *Historia Swecji*, Wrocław 1973, s 128–129; S Carlsson, J. Rosén, *Svensk Historia*, vol 1, Stockholm 1969, s 276 och följ; G Carlsson, Peder Jakobsson Sunnanväder. Ett livsöde och en tidsbild. *Kungl Humanistiska Vetenskapssamfundet*, Lund, Årsberättelse 1948–9, Lund 1949, s 40 ff.
128. L Sjödin, *Kalmarunionens slutskede*, vol 1, Uppsala 1943, s 20 ff.
129. W Pociecha, o c, s 88.
130. WAP Gdańsk, 300D, 5A, nr 897 – Kraków 23 sept 1519 – Sigismund I till Danzigs råd. – N Storz i kunglig tjänst 1520 – jfr *Acta Tomiciana*, vol 5, s 130 och 214.

131. Styffe, *Bidrag*, vol 5 nr 493, s 610; jfr också L Sjödin, Kalmarunionens slutskede, vol 1, s 95. – 13 dec 1519 skulle N Storcz lämna Danzig och återvända till Sigismund I i Thorn, WAP Gdańsk, 300D,78, nr 143 – Danzig, 12 dec 1519 – Danzigs stadsråd till sändebuden (i Thorn).
132. Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 493, s 610–611.
133. *Ibidem*, nr 499 (24 febr 1520).
134. *Ibidem*, nr 500.
135. HR, Abt III, vol 7, nr 280.
136. *Ibidem*, nr 299.
137. *Ibidem*, nr 304.
138. *Ibidem*, nr 294.
139. *Ibidem*, nr 292; L Sjödin, Kalmarunionens slutskede, vol 1, s 84. S Kraft, o c, vol 3, s 383 påstår felaktigt, att de danzigska sändebuden i Stralsund utformat en plan att göra Sverige till ett kung Sigismunds protektorat. Mötesrecessen nämner dock inget om detta, jfr nedan.
140. HR, Abt III, vol 7, nr 283 och 304.
141. *Ibidem*, nr 304; WAP Gdańsk, 300,27, nr 9, k.227–229 – Danzig, 11 apr 1520 – det danzigska stadsrådet till Sigismund I.
142. Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 504.
143. Jfr HR, Abt III, vol 7, nr 302; Styffe, *Bidrag*, vol 5, nr 504.
144. *Acta Tomicianiana*, vol 5, nr 201: »appulerunt, quos constans fama habet, se subdere velle Mti regie et suppetias illi contra ducem Moscovie ferre et insuper tributum quotannis ei solvere».
145. WAP Gdańsk, 300D,5A, nr 904 – Thorn, 14 jan 1520 – Sigismund I till Danzig; nr 927 – Thorn, 12 apr 1520 – Sigismund I till Danzig; *Acta Tomicianiana*, vol 5, nr 306 – Sigismund I till Kristian II – Thorn (6 juli) 1520 – angående dateringen av brevet jfr R Boeszoermyen, o c, del 1, s 29, jfr också s 25.
146. E Joachim, *Die Politik*, vol 2, s 109, 292–293.
147. WAP Gdańsk, 300D,5A, nr 927 och 936.
148. L Sjödin, Kalmarunionens slutskede, vol 1, s 97.
149. Styffe, *Bidrag*, vol 5, s 505.
150. L Sjödin, Kalmarunionens slutskede, vol 1, s 94.
151. L Sjödin, *ibidem*, s 101.
152. WAP Gdańsk, 300D,78, nr 153 – Danzig, 7 juli 1520 – Danzigs stadsråd till sändebuden i Thorn. »Item nochdem von wegen eynes reyches zu Sweden von (. . .) heren konyng zu Polen (. . .) eyn etzliche entsetzunge myt folke in der meynunge, so bemelt Reych zu Schweden hyrnachmohels von eyme Krone oder derselbtigen vorwanten in der maeszen und gestalt ersucht und angeruffen wurde, och dasselbige widderumbe zcu thuen, im deme es zcum freden zwischen gedochter Ko.Ma. und dem hern hochmeister gereichen zu uberkomen vorhofft. Welchs vielleicht durch dy vorstarckungen, dye (!) gedochten hern hoemeyster durch Ko.W. von Dennemarcken, meher gedochten Reychs viande gescheen, vorleben ist.»
153. WAP Gdańsk, 300D,5A, nr 957 – Thorn 15 aug 1520 – Sigismund I till Danzig: »(N Storcz) pectiit a nobis discedentem copiam ad Regnum Suecie eoque forsan illuc vocaretur . . . non permisimus ipsum abire». Efter krigsuppgörelsen med högmästaren och Orden »non fore

contra mentem nostram, quod tunc abeat usque in Sueciam».

154. HR, Abt III, vol 7, nr 420.

155. L Sjödin, Kalmarunionens slutskede, vol 1, s 235.